

DOCUMENTA HISTORICA 76.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

A JÉZUS TÁRSASÁG FELOSZLATÁSA (1759–1773)

A dokumentumot fordította és a bevezető tanulmányt írta:
BABARCZI DÓRA

JATEPress
Szeged 2006

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tiltsíti béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utányomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölflinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opaszki István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utányomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csösz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utányomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 76.
Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

A JÉZUS TÁRSASÁG FELOSZLATÁSA (1759–1773)

A dokumentumot fordította és a bevezető tanulmányt írta:
BABARCZI DÓRA

JATEPress
Szeged 2006

A dokumentumok forrása:
Carolus Pizikril levele 1767-ből
ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Kapzinay-gyűjtemény.
A *Dominus ac Redemptor Noster* breve kiadása:
Istitutum Societatis Jesu: Bullarium et Compendium Privilegiorum,
Firenze (Typographia a SS. Conceptione), 1892.

Szakmai lektor:
RÁKÓCZI ISTVÁN

Nyelvi lektor:
SZÉKELY MELINDA

Sorozatszerkesztő:
PÁNDI LAJOS

A kötet megjelenését támogatták:

SZTE BTK Hallgatói Önkormányzat
SZTE Történelem Doktori Iskola, Modernkori program
G+I Trans Kft

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2006
© Babarcsi Dóra, 2006
HU-ISSN 1216-0954

TARTALOM

A Jézus Társaság felosztatásának folyamata	5
Carolus Pizirikril levele 1767-ből	21
A Jézus Társaság megszüntetésének és felosztatásának brevéje	29
Felhasznált irodalom	51
Summary	53

A JÉZUS TÁRSASÁG FELOSZLATÁSÁNAK FOLYAMATA

A XVI. század közepétől a XVIII. század közepéig tartó két évszázad talán legtekintélyesebb, a történelemben legaktívabban részt vevő egyházi intézmény, a Jézus Társaság feloszlataásáról, az üldöztetés tulajdonképpeni okairól és lefolyásáról rengeteg – többnyire elfogultságtól sem mentes – tanulmány született.¹ A kutatók a rend feloszlataásának okai között – világnézeti beállítottságuktól függően pozitív vagy negatív előjellel – többnyire első helyen említik a rend óriási gazdasági potenciálját és politikai befolyását, melynek köszönhetően szembekerültek egyrészt az európai uralkodók felvilágosult államminisztereivel, másrészt a gyarmatokon az anyaország érdekeit képviselő állami hivatalnokokkal és a helyi földbirtokos arisztokráciával. Emellett a XVIII. század közepén a pápai Kúrián belül is megerősödni látszott egy olyan irányzat, mely a világi uralkodókkal egyetértésben a központosított egyházi kormányzat és annak legfőbb támasza, a jezsuita rend reformját vagy felszámolását látta szükségesnek. A korabeli irodalmi alkotások és a nagy számban terjesztett röpiratok ezzel szemben olvasóközönségük érzelmeire apellálva az úgynevezett elvi vádak² visszhangozzák, azt, hogy a jezsuiták ellenszegülnek a pápa és a világi uralkodók intézkedéseinek, hogy megengedettek tartják a zsarnokgyilkosságot, hogy túlságosan megengedő, laza erkölcsant hirdetnek, hogy miszsióiák során a lakosság megtérítésének érdekében teret engednek a helyi szokásoknak, ezáltal eltérnek a tridenti zsinat határozataitól és a katolikus hitelvektől, legfőképpen pedig, hogy ők a legelszántabb ellenfelei a felvilágosodás eszméinek, tehát végső soron a haladásnak.

¹ A magyar nyelven olvasható rendtörténeti monográfiák száma csekély. Megbízható forrásokon nyugvó, enyhén apologetikus színezetű William V. Bangert, S. I.: *A jezsuiták története* címmel nemrégiben Magyarországon is kiadott (Budapest, Osiris, 2002) munkája. Hiánypótlónak számít, hiszen magyarul sokáig csak Rácz Zoltán *Jezsuiták tegnap és ma* című (Budapest, Kossuth, 1974), sok pontatlanságot, esetenként ferdtést tartalmazó munkája volt olvasható.

² A Társaság elleni vádak² a kiváló jezsuita publicista, Bangha Béla foglalja össze és cáfolja *A jezsuita-rend ellenségei* című, 1928-ban Budapesten, a Magyar Kultúra kiadásában megjelent könyvében.

Jelen dolgozat célja nem lehet a valós vagy vélt okok vizsgálata, ehelyett – némiképp kitágítva a címben megadott és általánosan alkalmazott kronológiai keretet – inkább az események folyamatát igyeckszik a lehetőség szerint megvilágítani és történelmi kontextusába illeszteni az alábbiakban magyar fordításban olvasható két dokumentumot. Ezek egyike egy Brazíliából deportált cseh rendtag által 1767-ben, a portugáliai *São Julião* börtönben papírra vetett levél, míg a másik maga a *Dominus ac Redemptor Noster* kezdetű, a Társaság feloszlását 1773-ban elrendelő pápai *breve*. Megjegyzendő, hogy a feloszlítás sohasem lett teljes, hiszen Poroszországban és Oroszországban, ahol a *breve* nem került kihirdetésre, a jezsuiták zavartalanul folytathatták munkájukat egészen 1814-ig, a Társaság újbóli megalakulásáig.

A jezsuiták vesztét okozó események lavináját az 1750. január 13-án Madridban VI. *Ferdinánd* (1746–1759) spanyol és V. *János* (1706–1750) portugál király által kötött határegyezmény (*Tratado de Limites*, másképpen *Tratado de Madrid*) indította el. A megegyezésre azért volt szükség, mert a két Korona által Dél-Amerikában ténylegesen birtokolt területek nem egyeztek meg az 1494-es *tordesillasi* szerződésben foglaltakkal.³ A **madridi egyezmény** értelmében mindkét fél megtarthatta a szerződés kötésének idejében *de facto* birtokolt földeket, a választóvonalat pedig kisebb módosításokkal a természetes határokhoz igazították.⁴ Ezen kívül a portugálok Spanyolország javára lemondtak a *Rio de la Plata* torkolatában, Buenos Airesszel szemben lévő, stratégiailag és gazdaságilag is jelentős *San Sacramento* erődről, cserébe megkapták az *Uruguay* és az *Ibicuy* folyók közé eső területet az ott lévő hét jezsuita *redukcióval* együtt.⁵ A *guaraní* indiánok lakta paraguayi „*jezsuita állam*”⁶ területé

³ A *tordesillasi* szerződés értelmében a Zöld-foki szigetektől 370 tengeri mérföldre nyugatra húzódott a spanyol és portugál felségterületet elválasztó vonal. Ennek ellenére Amazónia, melynek egy része a spanyolokat illette volna, teljes egészében portugál birtok volt, míg a portugál szférába tartozó Fülöp-szigeteket a spanyolok tartották kézben.

⁴ Délről észak felé haladva az *Ibicuy*, *Uruguay*, *Iguaçu*, *Paraná*, *Paraguay*, *Guaporé*, *Mamoré* és *Javari* folyók mentén az Amazonastól északra húzódó *Pacaraima* hegységig. Helio Vianna: *História do Brasil* (vol. I.), São Paulo (Edições Melhoramentos), 1967, 324.

⁵ A *redukciók* evangelizációs céllal alapított, két-három jezsuita által vezetett, néhány száz, esetenként néhány ezer főt számláló indián falvak voltak. Az itt élő indiánok, minthogy közvetlenül a király és a Jézus Társaság joghatósága alá tartoztak, mentesültek a magánbirtokosoknak járó munkaszolgálattól, és megkeresztelkedésüket követően bizonyos ideig az adófizetés alól. A *redukciók* szántóföldjei közösségi tulajdonban voltak, a megtermelt növények egy részét piacon értékesítették, melyből az egyébként önállósra berendezkedett *redukció* fenntartásához szükséges, de helyben nem előállítható termékeket szereztek be. A *redukciók* mindegyike rendelkezett önálló fegyveres osztaggal, melyek létrehozását kezdetben a telepesek támadásai tették szükségessé, majd a

hez tartozó *San Borja*, *San Nicolás*, *San Lúis*, *San Lorenzo*, *San Miguel*, *San Juan* és *Santo Ángel* települések mintegy harmincezer lakója volt kénytelen otthagyni otthonát és kb. 6 000 000 *pesó*⁷ érő ingatlan vagyonát, melyért egy földművelésre alkalmatlan területet és 28 000 *pesó*t kaptak cserébe. Az indiánok azonban nem engedelmeskedtek, a fegyveres ellenállást választották és lakóhelyükön maradtak. A portugál és spanyol csapatok 1754-ben indított egyidejű támadásának két évig tudtak ellenállni: 1756 őszére minden redukció portugál kézre került, a lakosokat erőszakkal spanyol területre hurcolták. A vérontás azonban végeredményben feleslegesnek bizonyult, hiszen az 1759-ben trónra lépő *III. Károly* spanyol király (1759–1788) szorgalmazására a madridi megállapodást az 1761 február 12-én kötött pardoí egyezményvel (*Tratado do Pardo*) semmissé nyilvánították, így a hét redukció ismét spanyol kézre került.⁸

A konfliktus során felmerült a jezsuiták felelősségének kérdése, azaz, hogy az ő felbujtásukra és támogatásukkal fogtak volna fegyvert a rendtagok által vezetett redukciókban élő indiánok. Noha az 1756-ban lefolytatott vizsgálat semmilyen terhelő adatot nem talált erre nézve, ez a vád a következő években sokszor felbukkan a jezsuitaellenes propaganda jelszavai között.⁹ Már a XVIII. század közepén, a *guaraní* háborút követően felbukkan egy másik mítosz, mely a redukciók viszonylagos önállóságát úgy értelmezte, hogy *Paraguayban* a Jézus Társaság a spanyol koronától független államot létesített, sőt *I. Miklós*

XVII. század közepétől egyre nagyobb szerephez jutottak a vitatott portugál-spanyol határterületeken a spanyol korona fennhatóságának biztosításában. A redukciók történetére, felépítésére, gazdasági és közigazgatási berendezkedésére vonatkozó magyar nyelvű összefoglalást lásd Eördögh István: *Az egyház a gyarmati Latin-Amerikában*, Szeged (Gradus ad Parnassum), 1998, 168–231.

⁶ A jezsuita, vagy *guaraní* „állam” a *Paraná* és az *Uruguay* folyók közti kb. 100 000 km²-es területet jelentette. 1609-ben létesült az első redukció, amit 1768-as felszámolásukig még 29 követett. A jezsuita „állam” mibenlétéről a mai napig vita folyik. A kérdés kimerítő, monografikus tárgyalását lásd Magnus Mörner: *The political and economic activities of the Jesuits in the La Plata region*, Stockholm (Victor Pettersons Bokindustri Aktiebolag), 1953, és Alberto Armani: *Città di Dio e città del Sole. Lo „Stato” Gesuita dei Guaraní (1609–1768)*, Róma (Edizioni Studium), 1977.

⁷ Az adatok a kiválóan használható 2001-es kiadású rendtörténeti lexikon *América Hispánica* szócikkéből valók. Charles O’Neill – Joaquín Domínguez (szerk.): *Diccionario Histórico*, Róma (Institutum Historicum), 2001, 140.

⁸ O’Neill – Domínguez, 2001, 143. Vianna, 1967, 329.

⁹ Fortunato de Almeida: *História da Igreja em Portugal*, Porto (Livraria Civilização), 1967, 113.

néven már uralkodót is választott.¹⁰ Az 1757-ben először portugálul napvilágot látott *Relação abreviada*¹¹ című, később számos nyelven, több millió példányban kiadott és Európa-szerte terjesztett névtelen röpirat azzal vádolja a jezsuitákat, hogy az említett redukciókban nyíltan lázadást szítottak és háborút viseltek a spanyol és portugál hadsereg ellen, sőt önálló államot hoztak létre Paraguayban. Valószínűleg a Jézus Társaságot elsőként, 1759-ben törvényen kívül helyező *Sebastião José Carvalho e Melo* portugál miniszter, a későbbi *Pombal* márki¹² a szerzője ennek az európai politikára és a közvéleményre egyaránt nagy hatást gyakorló műnek.

A Jézus Társaságra az első csapást **Portugáliában** mérték, ahol az események kulcsfigurája 1750-es miniszteri kinevezésétől kezdve az *I. József Emánuel* (1750–1777) helyett a politikát kezében tartó *Pombal* márki (1699–1782) volt.¹³ Jezsuitaellenességét többen még abból az időszakból eredeztetik, amikor Londonban (1738–1744) és Bécsben (1745–1749) volt portugál követ.¹⁴ Angliában megismerkedhetett a pápától független anglikán egyház szervezetével és működésével, Bécset pedig a felvilágosult abszolútizmus módszereivel, melyeket azután hatalomra kerülve maga is alkalmazott. A teljeskörű centralizációnak volt akadálya önálló gazdálkodásával, a pápai kúriától közvetlenül függő irányításával és a királyi gyóntatók személyén keresztül a portugál udvarban biztosított politikai befolyásával a Jézus Társaság. Valószínűnek tűnik, hogy elsődlegesen gazdasági érdekek vezettek a rend elleni fellépéshez, hiszen

¹⁰ Eördögh, 1998, 211. A forráskiadásokat tartalmazó Pastells-monográfia szerint *I. Miklós* (Nicolás) *Nicolás Nenguirúval*, a guaraní csapatok egyik fővezérével lehet azonos. R. P. Pablo Pastells: *Historia de la Compañía de Jesús en la Provincia del Paraguay* (vol. 8.), Madrid (Instituto Santo Toribio de Mogrovejo), 1949, VIII/2. kötet, XVII. Egy korabeli feltevés ezt az állítólagos I. Miklóst a *San Lorenzo* redukció egyik vezetőjével, a magyar származású *Limp Ferenc*cel azonosította, bár a hivatalos vizsgálatok tisztázták őt a vád alól, lásd Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában*, Budapest (Európa), 1982², 85.

¹¹ Pontos címe: *Relação abreviada da República que os religiosos jesuítas das Províncias de Portugal e Espanha estabeleceram nos domínios das duas Monarquias e da guerra que eles têm movido e sustentado contra os exércitos espanhóis e portugueses* (Rövid beszámoló az államról, amelyet a portugál és spanyol provincia jezsuitái a két királyság felségterületén hoztak létre, valamint az általuk indított és folytatott háborúról, amelyet a spanyol és portugál seregek ellen vívtak).

¹² Bár *Pombal* márkijának címét csak 1770-ben kapta meg, indokoltnak látszik a továbbiakban ezen a néven szerepeltetni, mivel a szakirodalomban gyakran így hivatkoznak rá és talán az olvasóközönség előtt is ismertebb ezen a néven.

¹³ Klasszikus életrajzi monográfiája: J. Lúcio de Azevedo: *O Marquês de Pombal e a sua época*, Lisszabon (Clássica Editora), 1990².

¹⁴ O'Neill – Domínguez, 2001, 672.

például a gyarmati áruk forgalmában a redukciónak termékei konkurenciát jelentettek a korona számára, emellett egy esetleges szekularizációtól nagy ingatlanvagyon megszerzését lehetett remélni.¹⁵

Az 1755. november 1-én bekövetkezett több ezer ember életét követelő, Lisszabon városát szinte teljesen elpusztító földrengés¹⁶ közvetve alkalmat szolgáltatott a jezsuiták elleni fellépésre. 1756 októberében megjelent ugyanis a köztiszteletben álló, olasz származású misszionárius, *Gabriel Malagrida* atya tollából a *Juízo do Verdadeira Causa do Terremoto* című pamflet, mely a tudományos magyarázatot elutasítva a földrengést a vétkes embereket sújtó isteni büntetésnek tekintette. Pombal a művet személye és kormánya elleni támadásként értelmezte, elkoboztatta, szerzőjét pedig Setúbalba deportálta.¹⁷

1757 februárjában felkelés tört ki Portóban a Pombal által nemrégiben alapított, a portói bor kereskedelme felett állami monopóliummal rendelkező gazdasági társaság¹⁸ ellen. A felkelést gyorsan elfojtották, a vezetőket rövid tárgyalást követően kivégezték, de Pombal még egy év múlva is ébren tartotta a gyanút, hogy a lázadás hátterében a jezsuiták álltak.¹⁹ Még ez év szeptemberében fellépett a portugál királyi család jezsuita gyóntatói ellen: eltávolította őket az udvarból, és megtiltotta, hogy az uralkodó kifejezett kérése nélkül eszentül a palotába lépjenek.²⁰ Az indok az volt, hogy a Jézus Társaság a királyság intézményére, illetve magára a király személyére nézve veszélyes. Ezt kívánta alátámasztani a fent említett *Relação abreviada* című röpirattal is, mely szerint a jezsuiták már fegyveresen is felléptek a törvényes hatalom ellen.

¹⁵ Lásd Luis Gonzaga Jaeger *A expulsão da Companhia de Jesus do Brasil em 1760* című cikkének részletét angol fordításban: Magnus Mörner (szerk.): *The Expulsion of the Jesuits from Latin-America*, New York (Alfred A. Knopf), 1965, 117–127. A legszűkebb nézet szerinti kizárólag a portugál államkincstár hiánya és a hiány pótlására irányuló kormányzati törekvés vezetett a Jézus Társaság feloszlásához, lásd Antonio de Sousa Pedroso Carnaxide *O Brasil na administração Pombalina* című művének kivonatát Mörner, 1965, 128–133.

¹⁶ A több lökéshullámból álló fő rengéssorozat körülbelül tíz percig tartott, ezt szökőár és több utórengés követte. A szökőár hulláma a Karib-szigetektől Danzig városáig észlelhető volt. H. V. Livermore: *A new history of Portugal*, Cambridge (University Press), 1966, 221.

¹⁷ Almeida, 1967, 112. Azevedo, 1990, 130. *Malagridát* rendtársaival egyidőben, 1759. január 11-én felség sértés vádjával tartóztatták le, majd miután egy kirakatperben az eretnokség vádjában bűnösnek találták, az akkor már szellemileg leépült, súlyos beteg embert 1761. szeptember 21-én kivégezték. O'Neill – Domínguez, 2001, 2481.

¹⁸ Portugálul *Companhia geral da agricultura das vinhas do Alto Douro*, 1756 szeptemberében alakult.

¹⁹ Almeida, 1967, 112.

²⁰ Almeida, 1967, 113.

Pombal márki Portugália pápai udvarhoz rendelt követe (egyben saját unokatestvére), *Francisco de Almada e Mendoça* révén céljának elérése érdekében Rómában folyamatos nyomást gyakorolt *XIV. Benedek* (1740–1758) pápára. Ennek eredménye az 1758. április 1-én kelt *In specula supremae dignitatis* kezdetű *breve* lett, melyben a pápa a Jézus Társaság vizitátorává nevezte ki a márki támogatóját, *Francisco Saldanha* bíborost, és elrendelte a Társaság tevékenységének felülvizsgálatát. A bíboros néhány nappal az első, a lisszaboni *São Roque* rendházban végzett pár perces vizitációja után kiadott dekrétumában kétségtelen tényként könyvelte el, hogy a jezsuiták meg nem engedett kereskedelmi tevékenységet üznek, és kiközösítés terhe mellett Portugáliában és gyarmatain megtiltotta annak folytatását.²¹ A rend mozgásterét tovább szűkítette, hogy júniusban Lisszabon érseke rendeletben vonta meg tőlük a gyóntatás és a prédikálás jogát.

A portugál belpolitikai helyzetet meglehetősen feszültté tette az 1758. szeptember 3-án a király ellen elkövetett merénylet. Ugyanis, amikor I. József éjszaka hazafelé tartott, hintóját megállította egy ismeretlen támadó és az uralkodó karján könnyű sebet ejtett.²² Pombal kezdeményezésére december 13-án le tartóztatták a fő vádlottakat: a hatalmas birtokokkal és nagy politikai tekintéllyel rendelkező *Aveiro* herceget, és a *Tavora* család több tagját szolgálóikkal együtt. *Aveiro* hercege a kínvallatások következtében beismerte bűnösségét, és megnevezett néhány jezsuitát, akik szintén részt vettek az összeesküvésben. Ezzel egyidőben a Társaság valamennyi rendháza mellé fegyveres őrséget állítottak, lakóikat tehát lényegében foglyul ejtették. Ezt követően, 1759. január 11-én a király elleni összeesküvés vádjával letartóztattak tíz jezsuitát (köztük *Gabriel Malagridát*), két nap múlva pedig a perbefogott előkelőket nyilvánosan kivégezték.²³ Az uralkodó előbb egy levelében az ellene irányuló merényletben való bűnrészséggel vádolta meg a jezsuitákat, majd április 20-án kihirdetett, immár nyilvános rendeletében elítélte a Jézus Társaság egészét, mint a béke és köznyugalom veszélyeztetőjét.

A merénylet évfordulóján, 1759. szeptember 3-án látott napvilágot az a Pombal márki sugalmazására készült királyi rendelet, mely számúzi a Jézus Társaság valamennyi tagját a portugál korona alá tartozó területekről és összes

²¹ O'Neill – Domínguez, 2001, 673. Bangert, 2002, 322.

²² A támadás valódi hátterére és elkövetőinek kilétére soha nem derült fény. Elképzelhető, hogy a fő vádlott, *Aveiro* hercege egy becsületbeli ügy miatt ténylegesen elégtételt akart venni a királyon, de az is lehetséges, hogy a merénylet kitervelése és végrehajtása mögött maga Pombal állt, aki így akart leszámolni politikai ellenfeleivel, lásd Livermore, 1966, 228–229.

²³ O'Neill – Domínguez, 2001, 674. Bangert, 2002, 323.

javeikat lefoglalja a kincstár számára. A rendtagok egy részét: a kollégiumok rektorait, a prokurátorokat, a királyi gyóntatókat és a külföldi származásúakat a lisszaboni *São Julião da Barra* börtönbe zárták²⁴, a novíciusokat elbocsátották, míg a többieket (kb. 1100 embert) 1759 végétől hajózták be és tették partra a pápai állam kikötőjében, *Civitavecchiában*.²⁵ A száműzöttek ellátásáról és elhelyezéséről a továbbiakban a pápai kúriának kellett gondoskodnia. A szekularizált ingó és ingatlan vagyon mennyisége kevesebb volt a vártnál, készpénzt alig találtak, igazi értéket csak bizonyos épületek, földbirtokok, nemesfémből készült templomi felszerelési tárgyak és a könyvtárak jelentettek.²⁶

A dél-amerikai **portugál gyarmatokon** 1758 nyarán hirdették ki *Saldanha* bíboros fent említett, a jezsuiták kereskedését tiltó rendeletét, ezzel párhuzamosan a gyarmati hatóságok megkezdték a rend tulajdonában lévő földbirtokok lefoglalását. A *Brazília* provinciában és *Maranhão* alprovinciában (a mai Brazília területén) tevékenykedő misszionáriusokat 1759 júniusától a püspöki (illetve érseki) székhelyen lévő kollégiumaikba gyűjtötték össze, ami viszonylag sok időt vett igénybe, hiszen sokan közülük a falvakban, az indiánok között teljesítettek missziós szolgálatot, vagy a Társaság vidéki birtokait igazgatták. 1759 decemberében, a Társaság tevékenységét megszüntető és a rendtagokat száműző királyi rendelet kihirdetését követően itt is fegyveresek szállták meg a rendházakat, a deportálásig tehát lényegében házi őrizetben tartották őket, lévén hogy a külvilággal való bármiféle érintkezés tilos volt számukra. A novíciusokat elbocsátották, a többieknek pedig felajánlották a lehetőséget a rendből való kilépésre, amivel csak néhányan éltek. Végül két, egykor a jezsuiták tulajdonát képező hajóval *Rio de Janeiro*ból 1760. március 15-én 125, *Bahiából* (a mai *Salvadorból*) április 19-én 122, május elsején *Reciféből* 53, majd *Pará* kollégiumából szeptember 12-én 115 rendtag indult útnak Lisszabon felé.²⁷ A

²⁴ Pontos számuk nem ismert, Bangert (2002, 324) szerint 180, Livermore (1966, 231) szerint 124 főről van szó, míg Garcia-Villoslada 250 rendtagot említ. Lásd Ricardo Garcia-Villoslada: *Manual de la historia de la Compañía de Jesús*, Madrid (Compañía Bibliografica Española), 1954, 473.

²⁵ O'Neill – Domínguez, 2001, 674. Bangert, 2002, 323.

²⁶ A raktáron lévő élelmiszerkészleteken, a vidéki birtokokon lévő állatállományon és szerszámokon árveréseken adtak túl, a földeket pedig bérbe adták. Azevedo, 1990, 164.

²⁷ A dél-amerikai események bemutatásához megkerülhetetlen forrás a XVIII. században élt José Caetano jezsuita atya *De Exilio Provinciarum Transmarinarum Assistentiae Lusitanae Societatis Iesu* című munkája, melyet *Jesuitas do Brasil e da Índia na perseguição do Marquês de Pombal* címmel kétnyelvű kiadásban 1936-ban adtak ki Bahiában (Escola Tipografica Salesiana). A továbbiakban ezen kiadás oldalszámaira fogok hivatkozni.

beteges és idősek közül sokan a viszontagságos hajóút során életüket veszítették, a magasabb hivatalú betöltöket és a nem portugál származásúakat a kikötést követően nyomban a börtönbe szállították, néhányan pedig önként távoztak a Társaságból, így a kimondottan erre a célra felfogadott genovai hajók összesen 265 jezsuitát szállítottak a pápai államba.²⁸

Az 1759. március 3-i királyi rendelet, mely a Távol-Kelet portugál gyarmatain szolgáló jezsuiták deportálását rendelte el, szeptemberben érkezett *Goába*. Az eljárás hasonló volt az eddigiekhez: a saját rendházaikban fogságban tartott jezsuitákat (kb. 120–140 embert²⁹) 1760 decemberében tették hajóra. Goából kelt útra az alábbiakban közreadott levél szerzője, a cseh származású *Carolus Pizikril*³⁰, valamint a levélben név szerint említett olasz származású *Giovanni Battista Fantini*, *Lorenzo Bonjoannini* és *Antonio Camici*³¹ is, akik külföldi származásuk miatt a többi francia, német, spanyol és olasz jezsuitával együtt a *Tejo* folyó torkolatánál fekvő *São Julião* erőd börtönébe kerültek.

Az 1758–1760-as évek folyamán érkeztek Lisszabonba a latin-amerikai portugál felségterületeken dolgozó magyar származású misszionáriusok.³² A *guajajára*, majd az *amanayé* indiánok között 1753 óta *Szluha Jánossal* együtt térítő *Fáy Dávidot* még a rend elleni általános fellépést megelőzően, 1757-ben azzal vádolták meg, hogy a hatóságokat megkerülve törvénytelen szerződést kötött indiánjaival, melynek értelmében azok felmentést kaptak a portugálok-

²⁸ A jezsuiták száma Braziliában eredetileg ennél több volt, de a nem portugál származású misszionáriusok egy részét már ezt megelőzően Portugáliába szállították, a novíciusokat pedig elbocsátották. Serafim Leite: *História da Companhia de Jesus no Brasil* (vol. 7.), Rio de Janeiro, (Instituto Nacional do Livro), 1949, 344.

²⁹ A szakirodalomban egymástól eltérő adatokat találunk, lásd Bangert, 2002, 325. John Correia-Afonso: *The Jesuits in India (1542–1773)*, Anand (Gujarat Sahitya Prakash), 1997, 252.

³⁰ *Carolus Przikrill* néven a négyfogadalmasok között szerepel, német származásúként Caecirónál: 1936, 932.

³¹ Josef Wicki, S. I.: *Liste der Jesuiten-Indienfahrer (1541–1758)*, Münster Westfalen (Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung), 1967, 332–333. Caeciro, 1936, 932 szerint *Joannes Baptista Fantinius* olasz származású felszentelt pap volt, *Laurentius Bongiovaminus* novícius, *Antonius Camicius* pedig adjutor (lelkiségítő).

³² A Latin-Amerikában dolgozó magyar származású jezsuiták teljességre törekvő, katalógusszerű felsorolását lásd Boglár Lajos: *XVIII. századi magyar utazók Dél-Amerikában*, In: *Ethnographia*, 1952 (XVIII. 3–4.), 449–461. Wittman Tibor: *En torno a los misioneros de Hungría en América Española (siglo XVIII)*, In: *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*, 1969 (6), 150–157.

nak teljesítendő különféle szolgálatok alól.³³ Fáy *Pará* kollégiumából deportálták még 1757-ben, a következő év februárjában érkezett Lisszabonba. 1762-ig *Almeida* börtönében tartották fogva, majd átszállították a *São Juliãoba*, ahol hosszú betegeskedés után – melyről az alább közölt levél is tudósít – 1767-ben elhunyt.³⁴ 1759-ben szintén *Pará* kollégiumából indult Portugália felé száműzött rendtársaival, köztük a magyar származású *Kayling Józseffel* együtt *Szentmártonyi Ignác*. Utóbbi a portugál király felkérésére részt vett az Amazonas és mellékfolyóinak feltérképezésére 1749-ben *Maranhãoba* kiküldött expedícióban, melynek eredményei a vitatott portugál-spanyol határt voltak hivatottak meghatározni.³⁵ A *São Juliãoból* még életben lévő társaikkal együtt általában amnesztiaúti szabadultak 1770-ben.

A következő állam, ahol a jezsuiták elleni fellépést követően beszüntették a Társaság működését, *XV. Lajos* (1715–1774) *Franciaországa* volt. A rend ellenlábasai között találjuk már a XVII. század közepe óta a janzenistákat, úgyszintén a gallikanizmus támogatóit, akik a pápai hatalomtól független francia egyház megteremtésének akadályát látták a római egyházfőnek közvetlenül alávetett Jézus Társaságban. Ideológiai szinten a legnagyobb ellenfélnek kétségkívül a felvilágosodás képviselői tekinthetők, akik társadalmi és gazdasági reformjaik véghezvitele érdekében az *ancien regime* bátyjának tartott katolikus egyházat akarták alapjaiban megrendíteni.³⁶ Igyekeztek tehát mind szépirodalmi, mind tudományos munkáikban a legszötebben lefesteni a Társaságot,

³³ Lásd Bangha Béla, S. I.: *Magyar jezsuiták Pombal börtöneiben*, Budapest (Pázmány Péter Irodalmi Társaság), 1937. Ez a mű tulajdonképpen egy Fáy életét regényszerű formában feldolgozó monográfia. Fáy etnográfiai szempontból forrásértékű leveleiben elsőként ír az említett indián törzsek szokásairól. Méltatását és néhány levelének angol fordítását lásd Boglár Lajos: *The Ethnographic Legacy of Eighteenth Century Hungarian Travellers in South America*, In: *Acta Ethnographica*, 1955, 313–357.

³⁴ Az általunk közölt levéllel összhangban van *Anselmus Eckart* Fáy-életrajza, melyet Szittyai Dénes, S. I. közöl magyar fordításban a *Magyar Kultúra* 1915-ös évfolyamában (III. 419–327., 468–476., 518–522. oldalak).

³⁵ Térképészeti tevékenységének és eredményeinek tudományos vizsgálatát legújabban Rákóczi István végezte el *Kémekek vagy atyák? (magyarázó észrevételek Szentmártonyi Ignác S. I. tudományos jelentőségéhez)* című cikkében: <http://www.zanex.hu/mucsom.htm>.

³⁶ Létezik olyan felfogás is, mely szerint a francia forradalom 1789-es kitörése a Társaság feloszlásának közvetlen eredménye, amennyiben a rend oktató tevékenységének megszűntével az 1764 utáni, a forradalomban aktív szerepet játszó generáció a szekularizált iskolákban már világi, racionális szemléletű nevelésben részesült. David Mitchell: *The Jesuits. A History*, London (Macdonald), 1980.

mely több évtizeden át (még a huszadik században is) megalapozta a jezsuiták negatív megítélését a közvélekedésben.³⁷

A rend megszüntetéséhez vezető pénzügyi botrány előidézője *Antoine Lavalette* atya, a francia koronához tartozó *Martinique* szigeten működő misszió főnöke volt. Kinevezését követően kezdetben a misszió fenntartásához szükséges pénzt a Társaság földbirtokain termelt cukor és kávé eladásából kívánta fedezni. Később előjáróinak tudta nélkül hiteleket vett fel újabb földterületek vásárlására, de képtelen volt azokat időben visszafizetni, így hitelezői a párizsi parlamenthez fordultak jogorvoslatért. A parlament 1761 májusában megállapította, hogy a Jézus Társaság kollektíven felelős a csődért és Lavalette adósságait meg kell térítenie.³⁸ Három hónappal később a testület újabb intézkedésekkel sújtotta a rendet, amennyiben betiltotta huszonhárom jezsuita író munkáit, mint a keresztény erkölcsre veszélyes írásokat, megtiltotta a novíciusok felvételét és bezáratta a rend franciaországi kollégiumait. Közben különböző javaslatok születtek a Társaság megreformálására – például a francia rendtartomány önállósítása egy francia helytartó irányítása alatt, vagy a Rendalkotmány megváltoztatása –, de ezeket mind a pápa, mind a rendfőnök elutasította. Így 1762 áprilisában a parlament jóváhagyta a fenti rendeletek végrehajtását, majd augusztusban a Jézus Társaság működését felfüggesztette, vagyonát és ingatlanait elkobozta, tagjait pedig kitiltotta Franciaországból.³⁹ A király 1764 novemberében hozott rendeletével megerősítette a parlament döntését, de az egykori rendtagoknak lehetővé tette, hogy világiként az országban maradhassanak.⁴⁰

Spanyolországban III. Károly (1759–1788) uralkodása idején került sor a rend elleni fellépésre, melyhez ugyan a kezdő lökést a portugáliai és franciaországi események adták, de végeredményben a spanyol miniszterek abszolutisztikus kormányzati törekvésének és a király személyes meggyőződésének

³⁷ Lásd például Voltaire *Candide*-jét, vagy az 1751–1772 között kiadott nagy francia Enciklopédiát. Ezekről a sztereotípiáktól a marxista történetírás sem tud szabadulni, lásd I. R. Grigulevics: *Kereszt és kard*, Budapest, (Kossuth Kiadó), 1981.

³⁸ Bangert (2002, 327) szerint a rend elfogadta a parlament határozatát. Ezzel szemben Szántó Konrád szerint megtagadták az adósság kifizetését azzal az indokkal, hogy a rend vezetése nem tudott ezekről az ügyletekről és nem engedélyezte azokat. Lásd Szántó Konrád: *A katolikus egyház története* (vol. 2.), Budapest (Ecclesia), 1985, 265.

³⁹ Bangert, 2002, 328. Juan Isérm szerint a rendet maga XV. Lajos tiltotta be 1762 április 1-én kiadott rendeletével. Juan Isérm: *Historia de la Compañía de Jesús*, Buenos Aires (Editorial „San Miguel”), 1938, 152.

⁴⁰ A Franciaországban tevékenykedő jezsuiták egy része külföldi missziókat vállalt, a többiek beléptek valamilyen más szerzetesrendbe, vagy magánházaknál fogadták be őket. Bangert, 2002, 327.

volt köszönhető. ⁴¹ III. Károly ugyanis a pápától közvetlenül függő jezsuitákban saját abszolút hatalmának ellenfeleit látta, akik fegyveresen fellépnek a királyi hatalom ellen, ⁴² és indokolt esetben még a királygyilkosságot is helyénvalónak tartják. ⁴³ Személyes sérelemnek érezhette, hogy a jezsuiták meghiúsították a mexikói *Puebla* püspökének, *Juan de Palafox*nak boldoggá avatását, melyet ő kezdeményezett a pápánál. ⁴⁴ A királyra nagy hatást gyakoroltak magas állami tisztségeket viselő hivatalnokai: a külügyekkel megbízott *Geronimo di Grimaldi*; a Kasztíliai Tanács elnöke, *Pedro Pablo Abarca y Bolea*, *Aranda* grófja; a pénzügyeket vezető *Pedro Rodríguez Campomanes* herceg; *Manuel de Roda*, Spanyolország római követe; valamint a szicíliai származású *Esquilache* márk. ⁴⁵ 1766 márciusában *Esquilache* miniszter népszerűtlen gazdasági intézkedései ellen a madridi lakosság fellázadt. Amikor már a ruhaviseletet is rendeletileg akarták szabályozni, ⁴⁶ az emberek megpróbálták eltávolítani a bajok okozójának tartott márkot, akinek azonban sikerült elmenekülnie. A lázadást

⁴¹ A királyra nagy befolyással bírt *Bernardo Tanucci* márk, a *Nápoly-Szicíliai Királyság* minisztere, aki a jövendőbeli III. Károlynak még annak nápolyi uralkodása idején lett a bizalmasa. Bangert, 2002, 334.

⁴² Lásd a madridi egyezményt követő háborút Dél-Amerikában, amelyet – az uralkodó megítélése szerint a jezsuiták vezetésével – a *guaraní* indiánok vívtak a portugál és spanyol seregek ellen.

⁴³ A királypártiak szemében a legnagyobb veszélyt a XVI. század két nagyhatású, spanyol származású jezsuita gondolkodójának nézetei jelentették. *Francisco Suárez* úgy vélte, hogy az uralkodó hatalmát ugyan Istentől kapja, de nem közvetlenül, hanem a nép közvetítésével, *Juan de Mariana* pedig *De rege et regis institutione* című művében állást foglal amellett, hogy a zsamoki módszerekkel kormányzó uralkodót meg lehet ölni. O’Neill – Domínguez, 2001, 879.

⁴⁴ John Lynch: *Bourbon Spain (1700–1808)*, Oxford (Basil Blackwell Ltd.), 1989, 281.

⁴⁵ Az 1760–66-os években több fontos, a jezsuitákat hátrányosan érintő változásnak volt színhelye a királyi udvar. 1761-ben lett királyi gyóntató a ferences *Joaquín de Eleita*, majd sorjában foglalták el a legfontosabb adminisztrációs posztokat az alacsony származású, már nem a jezsuiták iskoláiban nevelkedett tisztviselők: *Campomanes* 1762-ben, *Roda* 1765-ben, *Aranda* 1766-ban. 1766-ban elhunyt az anyakirályné, *Farne-se Izabella*, aki a király környezetében a Társaság utolsó támogatója volt. *Magnus Mörner: Motivos europeos y americanos de la expulsión de los jesuitas de Hispanoamérica en 1767*, In: Anderle Ádám (szerk.): *Iglesia, religión y sociedad en la historia latinoamericana*. Congreso VIII de Asociación de Historiadores Latinoamericanistas de Europa, Szeged (Centro de Estudios Históricos de América Latina de la Universidad „József Attila” de Szeged), 1989, I. kötet, 292.

⁴⁶ Ezért nevezik a felkelést „*kalap és palást*” lázadásnak. Lásd *Ludwig von Pastor* a pápaság történetéről írott monumentális, 38 kötetes monográfiájának részletét angol nyelvű fordításban a *Magnus Mörner* által szerkesztett, már idézett szemelvénygyűjteményben: Mörner, 1965, 138.

gyorsan leverték, és még április elején felállították *Kasztília Rendkívüli Tanácsát* az okok feltárását célzó titkos eljárás lefolytatására, élén *Aranda* grófjával. A bírósági eljárás folyamán *Campomanes* miniszter több dokumentumot nyújtott be,⁴⁷ melyben a felkelés kiobbantóiként a jezsuitákat nevezte meg: céljuk a törvényes hatalom megdöntése volt. A jezsuiták egész szervezetét, az általuk hirdetett tanokat, gyakorolt oktatási módszereiket és gazdasági tevékenységüket bűnösnek, romlottnak és a felvilágosult abszolutista állam kereteibe nem illőnek minősítette. 1767 januárjában *Kasztília Rendkívüli Tanácsa* elfogadta a pénzügyminiszter jelentését és a király elé terjesztett határozatában javasolta a Társaság felosztatását és javainak elkobzását. A jezsuitákat száműző *Pragmatica Sancción*nak nevezett rendeletet a király 1767 február 27-én szentesítette, de csak egy hónap múlva hozták nyilvánosságra.⁴⁸ A rendelet végrehajtásával megbízott *Aranda* gróf ugyanis összehangolt, egyidejű fellépést készített elő: a Madridban és környékén lévő rendházakba március 31-én éjjel, a Spanyolországban lévő többi rendházba április 2-án éjjel érkezett meg nagyszámú katonaság kíséretében a jezsuitákat sújtó királyi rendelet, melyet azonnal végre is hajtottak: néhány nap alatt kb. 2700, spanyol területen működő jezsuitát tettek a pápai állam felé induló hajókra *Puerto de Santa Maria*, *Cartagena*, és *Taragona* kikötőiben.

Az intézkedés a Spanyol-Amerikában és a Fülöp-szigeteken szolgáló rendtagokat is érintette. *Buenos Airesben*, a későbbi (1776-ban megszervezett) *La Plata* alkirályság központjában 1767 júliusában hirdették ki a rendeletet. Az összegyűjtött jezsuitákat *Buenos Aires*, *Montevideo*, *Santafé* és *Córdoba* kollégiumaiból 1767 szeptemberében, *Tucumán* és *Paraguay* kollégiumaiból és a *Chaco* misszióstelepeiről 1768 májusában, a paraguayi missziókból pedig 1769 elején indították útnak Spanyolország felé.⁴⁹ Magyar származású jezsuiták itt is tevékenykedtek, közülük a leghíresebb *Orosz László*, aki 1734-től a córdobai jezsuita kollégium rektora, a paraguayi rendtartomány vizitátora, majd 1743-tól a provincia ügyvivője volt.⁵⁰ 1768-ban társaival együtt őt is Európába szállították, de spanyol származású társaival ellentétben ő szabadon távozhatott a országból. A spanyol jezsuitáknak további megpróbáltatásokat kel-

⁴⁷ Pastor két jelentésről tesz említést: az egyiket 1766. június 8-án, a másikat szeptember 11-én terjesztette elő *Campomanes*. Mörner, 1965, 139. John Lynch szerint *Campomanes* jelentése (*Dictamen fiscal de expulsión de los jesuitas*) 1766. december 31-re datálható, Lynch, 1989, 282.

⁴⁸ A rendeletet Bangert (2002, 337) és Lynch (1989, 283) szerint február 27-én adták ki, míg Eördögh (1998, 229) szerint április 2-án.

⁴⁹ Pastells, 1949, XLV.

⁵⁰ Életéről részletes beszámolót olvashatunk az Argentínában élő publicista, Szabó László *Magyar múlt Dél-Amerikában* című, már idézett kötetében (1982², 60–92).

lett kiállniuk, ugyanis a Pápai Állam nem volt hajlandó fogadni őket. Így Korzika partjainál vetettek horgonyt, ahol több hónapig vesztegeltek anélkül, hogy partra szállhattak volna. Sokan egyszerűen elszöktek, vagy kiléptek a Társaságból, míg végül 1768 nyarán *XIII. Kelemen* pápa (1758–1769) engedélyezte számukra a Pápai Államba való belépést.⁵¹

A spanyol Bourbonok kezén lévő *Nápoly-Szicíliai Királyságban* a fiatal és határozatlan *I. Ferdinánd* király (1751–1825) helyett *Bernardo Tanucci* márkí, III. Károly spanyol király bizalmasa tartotta kezében az irányítást, aki elérte, hogy 1767 novemberében száműzzék a jezsuitákat a királyság területéről. Hasonló történt 1768 februárjában a névlegesen Bourbon Ferdinánd herceg fennhatósága alatt álló *Pármában*, melyet a pápa erélyes tiltakozása ellenére végrehajtottak.⁵² *XIII. Kelemen* ugyanis 1768 januárjában kiadott *Monitorium* néven ismert brevében⁵³ a *Pármai Hercegséget* pápai birtoknak deklarálja, ennek megfelelően a herceg által kiadott rendelet érvénytelen, emellett sérti az egyházi jogokat. Válaszul a Bourbon-udvarok ellentámadásba mentek át: a spanyol csapatok megszállták a pápai fennhatóság alatt lévő két itáliai várost, *Benaventót* és *Pontecorvót*, a franciák pedig elfoglalták *Avignont*. Így könnyebben tudtak nyomást gyakorolni a spanyol, francia és nápolyi követek, akik 1769 elején több kihallgatás alkalmával követelték a pápától a Jézus Társaság feloszlását. *XIII. Kelemen* azonban 1769 február 2-án elhunyt, így a kérések teljesítése utódjára maradt.

XIV. Kelemen, (1769–1774), aki végül kiadta a Jézus Társaság általános feloszlásáról szóló *brevét*, konventuális ferences szerzetesből lett pápa 1769 májusában, három hónapig tartó konklávé után. Nehéz megítélni, hogy a feloszlásról szóló döntés meghozatalában mennyiben vezette saját meggyőződése, illetve mennyiben befolyásolta a Bourbon-udvarok fenyegető politikája.⁵⁴ Mindenesetre a *III. Károlynak* 1769 novemberében a rend feloszlására tett hivatalos, írásos ígéretének⁵⁵ végrehajtását egyre halogatta. A végső döntés meghozatalát az is késleltette, hogy a feloszlást leginkább pártoló francia politikus, *Choiseul* herceg kegyvesztett lett az udvarnál, illetve hogy a Szentszékhez rendelt spanyol követ betegsége miatt visszavonult a diplomáciai tevé-

⁵¹ Bangert, 2002, 338–340.

⁵² Bangert, 2002, 342. Isém, 1938, 156.

⁵³ Hivatalosan: *Alias ad apostolatus*.

⁵⁴ Szántó Konrád szerint (1985, 266) külső kényszer hatására cselekedett, míg a rendtörténeti lexikon személyes felelősségét emeli ki. Utóbbi főszereplőnek egyértelműen a spanyol uralkodót, III. Károlyt látja, illetve az ő akaratát szem előtt tartó spanyol követeket, lásd O'Neill – Domínguez, 2001, 881–884.

⁵⁵ Isém, 1938, 158.

kenységétől, így 1772-ig sem francia, sem spanyol oldalról nem nehezedett rá nyomás.

Azonban 1772 nyarára a helyzet megváltozott: a spanyol udvar megbizonyosodott róla, hogy Franciaországban továbbra is támogatást élvez a Társaság megszüntetésének ügye. Ezt követően új küldöttet neveztek ki Rómába, a kiváló diplomáciai érzéssel bíró *José Moñino y Redondó*,⁵⁶ aki szeptemberre elérte a pápánál, hogy az rendelkezzen a feloszlatast kimondó irat előkészítéséről. A dokumentum megfogalmazásával a spanyol származású *Francisco de Zeladát* bízták meg, aki *Moñino* elképzeléseinek mindenben engedelmeskedett, ezért cserébe 1773 áprilisában bíborosi címmel és évjáradékkal jutalmazták.⁵⁷ XIV. Kelemen végül 1773. július 21-én írta alá a *Dominus ac Redemptor* kezdetű brevét, melyet július 24. és 28. között a spanyol követségen nyomtattak ki.⁵⁸ Kelemen a breve végrehajtásának felügyeletére létrehozott egy öt bíborosból álló bizottságot, melynek többek között *Zelada* is tagja lett. Augusztus 16-án ismertették *Lorenzo Ricci* általános rendfőnökkel és az egybegyűlt római jezsuita közösséggel a pápai rendeletet. A rendfőnököt az Angyalvárba hurcolták és bebörtönözték,⁵⁹ a jezsuita templomokat bezárták, a püspököket pedig körlevélben szólították fel, hogy a rendházaikban összegyülekezett jezsuitákkal ismertessék a breve rendelkezéseit. A breve első felében a pápa elődjeinek hasonló esetekben hozott intézkedéseit sorolja fel, és ismerteti azokat az okokat, amelyek a Társaság feloszlatast indokolják. Megállapítja, hogy a rend sajnálatos módon már nem a Rendalkotmányában lefektetett alapelveket követi, súlyos zavarokat okozva ezzel mind az egyházon belül, mind a keresztény uralkodók alattvalói között. A második részben kimondja a rend feloszlatast, és rendelkezik a rend tagjainak és vagyonának további sorsáról. A novíciusokat és a háromfogadalmasokat elbocsátották, a szerzetespapokat világi papokként a megyéspüspökök joghatósága alá rendelték, vagy ha akartak, csatlakozhattak egy másik szerzetesi közösséghez. A pápa a Társaság vagyonát az egyház szá-

⁵⁶ 1772 márciusában kapta megbízatását, július elején érkezett Rómába. Bangert, 2002, 346.

⁵⁷ A *Diccionario Histórico* szerint a breve vázlatát maga *Moñino* szerkesztette meg, akinek III. Károly eredményes munkájáért a *Floridablanca* hercege címet adományozta 1777-ben. O'Neill – Domínguez, 2001, 881.

⁵⁸ O'Neill – Domínguez, 2001, 883.

⁵⁹ Nagy összegben elkövetett sikkasztással vádolták meg, de még az ítélelhezatal előtt, 1775 novemberében a börtönben elhunyt. Bangert, 2002, 350.

mára szeretne volna fenntartani, de az egyes országok uralkodói ezt megakadályozták.⁶⁰

A pápai határozat betű szerinti betartásához nem mindenhol ragaszkodtak. Azokban az európai államokban, ahol már 1773 előtt feloszlatták a rendet, a breve kihirdetésre került, de újabb gyakorlati intézkedéseket nem hoztak. Svájcban és a délnémet területeken az egykori rendtagok egy ideig egyházmegegyezés papokként együtt maradhettek és fenntarhtatták iskoláikat, a Habsburg Birodalomban pedig egy részük megfelelő képzettségű tanerő híján továbbra is taníthatott az egykori jezsuita gimnáziumokban. *II. (Nagy) Frigyes* (1740–1786) porosz uralkodó országában a breve kihirdetését 1776-ig késleltette, mivel az iskolák irányításában és a diákok oktatásában szüksége volt a jezsuitákra. Végül 1776 januárjában rendelte el a Társaság felosztatását, miután megegyezett a pápával arról, hogy a jezsuiták mint a Királyi Iskolák intézményének papjai, bár nem szerzetesi minőségben, de tovább tevékenykedhetnek.⁶¹

II. (Nagy) Katalin cárnő (1762–1796) birodalmába Lengyelország 1772-es, első felosztása után került néhány, egykor lengyel területen fekvő jezsuita rendház, ahol Katalin akaratának megfelelően a feloszlató breve nem került kihirdetésre. Így a Társaság változatlan keretek között folytathatta munkáját, általános rendfőnököt választottak, sőt novíciusokat is felvehettek. *VII. Pius* pápa (1800–1823) *Catholicae Fidei* kezdetű brevében 1801-ben hivatalosan is elismerte az Oroszországban működő Jézus Társaságot.⁶²

A rend visszaállítására 1814. augusztus 7-én, *VII. Pius Sollicitudo Omnium Ecclesiasticum* kezdetű bullájával került sor. Még azokban az európai udvarokban is örömmel üdvözölték a restaurációt, amelyek annak idején az elsők között léptek fel a jezsuiták ellen. Ugyanis mind a pápa, mind a konzervatív, monarchiapárti uralkodó körök a liberális politika híveivel szemben saját támaszukat remélték megtalálni bennük. A megváltozott körülményekhez azonban nem tudtak olyan hatékonyan alkalmazkodni, mint a rend virágkorában, és bár folytatták missziós és tanítói munkájukat, a szekularizálódó világban korábbi befolyásukat már nem tudták visszaszerezni.

⁶⁰ A Habsburg uralom alatt álló Magyarországon *Mária Terézia* a rend vagyonát lefoglalta és létrehozta az úgynevezett Tanulmányi Alapot, mely az oktatás finanszírozását volt hivatva ellátni. Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München (Aurora Könyvek), 1972, 338.

⁶¹ Bangert, 2002, 350–353.

⁶² A Társaság oroszországi működését részletesen taglalja Bangert, 2002, 359–368.

Felhasznált irodalom

- Almeida, Fortunato de:** *História da Igreja em Portugal*, Porto (Livraria Civilização), 1967.
- Anderle Ádám (szerk.):** *Iglesia, religión y sociedad en la historia latinoamericana*. Congreso VIII de Asociación de Historiadores Latinoamericanistas de Europa, Szeged (Centro de Estudios Históricos de América Latina de la Universidad „József Attila” de Szeged), 1989.
- Armani, Alberto:** *Città di Dio e città del Sole. Lo „Stato” Gesuita dei Guarani (1609–1768)*, Róma (Edizioni Studium), 1977.
- Azevedo, J. Lúcio de:** *O Marquês de Pombal e a sua época*, Lisszabon (Clássica Editora), 1990².
- Bangert, William V., S. I.:** *A jezsuiták története*, Budapest (Osiris), 2002.
- Bangha Béla:** *A jezsuita-rend ellenségei*, Budapest (a Magyar Kultúra kiadása), 1928.
- Bangha Béla, S. I.:** *Magyar jezsuiták Pombal börtöneiben*, Budapest (Pázmány Péter Irodalmi Társaság), 1937.
- Boglár Lajos:** *The Ethnographic Legacy of Eighteenth Century Hungarian Travellers in South America*, In: *Acta Ethnographica*, 1955, 313–357.
- Boglár Lajos:** *XVIII. századi magyar utazók Dél-Amerikában*, In: *Ethnographia*, 1952 (XVIII. 3–4.), 449–461.
- Caeiro, José:** *Jesuítas do Brasil e da Índia na perseguição do Marquês de Pombal*, Bahia (Escola Tipografica Salesiana), 1936.
- Correia-Afonso, John:** *The Jesuits in India (1542–1773)*, Anand (Gujarat Sahitja Prakash), 1997.
- Eördögh István:** *Az egyház a gyarmati Latin-Amerikában*, Szeged (Gradus ad Parnassum), 1998.
- García-Villoslada, Ricardo:** *Manual de la historia de la Compañía de Jesús*, Madrid (Compañía Bibliografica Española), 1954.
- Grigulevics, I. R.:** *Kereszt és kard*, Budapest, (Kossuth Könyvkiadó), 1981.
- Hermann Egyed:** *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München (Aurora Könyvek), 1972.
- Isérn, Juan:** *Historia de la Compañía de Jesús*, Buenos Aires (Editorial „San Miguel”), 1938.
- Leite, Serafim:** *História da Companhia de Jesus no Brasil* (vol. 7.), Rio de Janeiro, (Instituto Nacional do Livro), 1949.
- Livermore, H. V.:** *A new history of Portugal*, Cambridge (University Press), 1966.

- Lynch, John: *Bourbon Spain (1700–1808)*, Oxford (Basil Blackwell Ltd.), 1989.
- Mitchell, David: *The Jesuits. A History*, London (Macdonald), 1980.
- Mörner, Magnus: *The political and economic activities of the Jesuits in the La Plata region*, Stockholm (Victor Pettersons Bokindustri Aktiebolag), 1953.
- Mörner, Magnus (szerk.): *The Expulsion of the Jesuits from Latin-America*, New York (Alfred A. Knopf), 1965.
- O'Neill, Charles – Domínguez, Joaquín (szerk.): *Diccionario Histórico*, Róma (Institutum Historicum), 2001.
- Pastells, R. P. Pablo: *Historia de la Compañía de Jesús en la Provincia del Paraguay* (vol. 8.), Madrid (Instituto Santo Toribio de Mogrovejo), 1949.
- Puskely Mária: *Kétezer év szerzetessége* (vol. 2), Budapest (Dinasztia Kiadó), 1998.
- Rácz Zoltán: *Jezsuiták tegnap és ma*, Budapest (Kossuth Könyvkiadó), 1974.
- Rákóczi István: *Kémek vagy atyák? (magyarázó észrevételek Szentmártonyi Ignác S. I. tudományos jelentőségéhez)*, <http://www.zanex.hu/mucsom.htm>.
- Sommervogel, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* (vol. 10), Brüsszel (Imprimerie Polleunis et Ceuterick), 1898–1909.
- Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában*, Budapest (Európa), 1982².
- Szántó Konrád: *A katolikus egyház története* (vol. 2.), Budapest (Ecclesia), 1985.
- Szittyai Dénes, S. I.: *Egy magyar hithirdető a Pombal-féle egyházüldözés rémnapjaiból*, In: *Magyar Kultúra*, 1915 (III.), 417–427, 468–476, 518–522.
- Vianna, Helio: *História do Brasil* (vol 1.), São Paulo (Edições Melhoramentos), 1967.
- Wicki, Josef, S. I.: *Liste der Jesuiten-Indienfahrer (1541–1758)*, Münster Westfalen (Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung), 1967.
- Wittman Tibor: *En torno a los misioneros de Hungría en América Española (siglo XVIII)*, In: *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*, 1969 (6), 150–157.

Carolus Pizikril levele 1767-ből

Az alább következő, eddig kiadatlan levél kéziratos, latin nyelvű eredetije az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának Kézirattárában, ezen belül a Kaprinay-gyűjteményben található, jelzete Coll. Kapr. B. tom. VI. 76. Szerzője egy cseh származású jezsuita, Carolus Pizikril, címzettjét nem ismerjük közelebbről, elképzelhető, hogy a cseh provincia tartományfőnökéről van szó. Pizikril (egy másik korabeli forrásban Przikrill) atya a portugál korona alá tartozó Goában tevékenykedett misszionáriusként, itt érte 1759-ben a jezsuitákat száműző királyi rendelet. Levelét már Portugáliából, a São Julião da Barra erőd börtönéből írta, ahova külföldi származása miatt került.

Jelentősége abban áll, hogy a már régóta ismert, magyar fordításban Szittyai Dénes által közzétett Anselm Eckart-féle Fáy-életrajz mellett a magyar misszionárius halálának körülményeire vonatkozó új, a szakirodalom előtt eddig ismeretlen dokumentumot olvashatunk.

A dokumentum lábjegyzeteihez felhasznált irodalom:

- Caeiro, José: *Jesuitas do Brasil e da India na perseguição do Marquês de Pombal*, Bahia (Escola Tipografica Salesiana), 1936.
- O'Neill, Charles – Domínguez, Joaquín (szerk.): *Diccionario Histórico*, Róma (Institutum Historicum), 2001.
- Puskely Mária: *Kétezzer év szerzetessége* (vol. 2), Budapest (Dinasztia Kiadó), 1998.
- Sommervogel, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* (vol. 10), Brüsszel (Imprimerie Polleunis et Ceuterick), 1898–1909.
- Szittyai Dénes, S. I.: *Egy magyar hithirdető a Pombal-féle egyházüldözés rémnapjaiból*, In: *Magyar Kultúra*, 1915 (III.), 417–427, 468–476, 518–522.
- Wicki, Josef, S. I.: *Liste der Jesuiten-Indienfahrer (1541–1758)*, Münster Westfalen (Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung), 1967.

Carolus Pizirikl atyának a luzitán fogságból küldött levele, amelyben a magyar nemzetiségű Fáy Dávid atya¹ és Franciscus Wolff atya² haláláról, és fogsága nyomorúságairól számol be. Kelt 1767-ben.

Krisztusban Tisztelendő Atyám,

Ismét jelentkezem, mivel a Tisztelendő Atyámhoz küldött több levelem után eme sötét vidék vasreteszei azt csikorogták, hogy a börtönből szőlőültetvényeket nevelünk, különösen azt a hármat, amelyeket legutóbb a piemontiak vallottak magukénak. Kettlen Goából³ száműzöttek, egyikük Ioannes Baptista Fantini⁴ atya, áldozópap, másikuk Laurentius Bongioannini⁵, teológushallgató, harmadik a Brazília provinciában adjutorként⁶ szolgáló Ioannes Baptista Lochis⁷, igen kedves testvérünk. Mivel isteni engedély folytán ezeket a szerencséseket szabadon engedték, őket a sötét börtönben ülő társaik talán előhírnököknek vélik, eközben mi, akiknek a jövőbeli dolgokról nincs biztos tudásunk, minden esemény bekövetkezésekor tiszteletteljesen a felülről érkező, legből-

¹ Fáy Dávid 1722. február 22-én született Fáy községben, nemesi családban. Édesapja, Fáy Gábor alispán később katolizált, édesanyja megmaradt a református hiten. 1736-ban Bécsben lépett a jezsuiták közé. Sopronban, Pozsonyban, majd Győrben tanított egyebek közt grammatikát. 1753-ban Lisszabomból Brazíliába hajózott, ahol a Társaság Maranhão alprovinciájában a Tapuitapera és São José telepeken missziós munkát végzett. 1757-ben perbefogták és Portugáliába deportálták. 1759–1762 között Almeida börtönében tartották fogva, majd átszállították a São Juliãoba, ahol hosszú betegeskedést követően 1767. január 12-én elhunyt.

² A cseh származású Franciscus Wolff 1707-ben született Landeckben, Sziléziában. 1723-ban lépett be a rendbe, majd 1738-tól 20 éven át Maranhão alprovinciában működött misszionáriusként, majd a provinciálisnak alárendelt vizitátorként. 1760-ban deportálták, a São Julião da Barra börtönbe került, ahol 1767. január 24-én hunyt el.

³ Goa Portugália gyarmata volt India nyugati partvidékén. A Jézus Társaságnak 4 provinciája volt a Távol-Keleten, közülük a leggazdagabb és legtekintélyesebb volt a goai, melynek alapjait még Xavéri Szent Ferenc, a rend egyik alapító tagja rakta le 1542-ben. A Társaság működését betöltő, tagjait Portugália gyarmatairól származó rendelet 1759-ben az itteni misszióban tevékenykedőket is sújtotta.

⁴ Azaz Giovanni Battista Fantini. Személyéről olasz származásán kívül azt tudjuk, hogy 1754-ben küldték Goába. 1760-ban őt is deportálták, külföldi származása miatt Lisszabonban a São Julião da Barra börtönbe került.

⁵ Azaz Lorenzo Bonjoanini testvér, aki szintén 1754-ben került Goába, majd a száműzetést követően 26 társával együtt a São Juliãoba zárták.

⁶ Az adjutor lelkiségítő, másképpen segítő testvér, aki csak három fogadalmat tett le.

⁷ Ioannes Baptista Lochist nem portugál származása miatt 1758-ban deportálták Brazília provinciából, Portugáliában az Azeitão börtönbe került.

csebb elrendelésre függesztjük szemünket, és felkészültek vagyunk az isten végtelen gondoskodásától rendelt bármilyen sorsra. Hiszen a szabadság bármennyire is a természetünkhöz tartozik, olyannyira, hogy gyakran nevezik az embereket szabadon születetteknek, mégis senki a bölcsek között, aki a szabadságot előbbre helyezné az emberi sorsnál. Mégis lehetséges, hogy innen ered az az elterjedt vigasztalás, ami akkor táruul fel szemünk előtt, hogyha cserbenhagyja az értelem azokat az embereket, akiknek a szabadságnál nincs semmi fontosabb, vagy akkor, ha a természet sötét homályában a szépség fényét isten végtelen jósága elé helyezik. Ekkor kénytelenek vagyunk bevallani, hogy egyedül az az igazi és tartós szabadság, ami minket szorosan Istenhez fűz. Ezt pedig ebben a borzalmas börtönben, ahol léteünk és élünk, különösen könnyű megtapasztalni, minthogy mindannyian jártasak vagyunk a lelkigyakorlatokban, és Isten az emberi nem iránti végtelen jóakaratóból még a viszontagságok közepette is a hozzá való közeledésre és szorosabb egyesülésre hív bennünket. Nincs tehát más, amit jobban kívánnék, és amiért már könyörögtem, mint Tisztelendő Atyánk atyai áldását, rólunk való megemlékezést az istentiszteleteken, azután Tisztelendő Atyámnak és a többi Tisztelendő Atyának a mindennapi áldozási kötelezettségét, amelyek után itt oly régóta sóvárgunk. Nemkülönbön a Krisztusban kedves testvéreinkről való megemlékezést az Istenhez szóló kegyes fohászok közepette, hogy ezektől megerősítve égi segítséggel felismerjem a jót, és hogy azt isteni segítséggel lankadatlanul becsüljem, szeressem, és hűségesen kövessem egészen halálomig. Úgy vélem, ezt megadja majd nekem az Úr, miután leghűségesebb szolgálói kérték erre az én könyörgéseimmel együtt, és mert azt az Isteni Fenség javára tett érdemeim miatt jogosan meg nem tagadhatja. És minthogy ezek a dolgok foglalkoztatnak leginkább, illendő volt mondandómat ezzel kezdeni, de hátravan még, hogy két olyan emberről szóljak, akik ezen év első hónapjában örökös szabadságra ítéltettek, akik egy időben és helyen voltak társak a szenvedésben, és akiket Isten, mint kipróbált embereket, méltónak tartott arra, hogy a mostani küzdőtéren harcosok legyenek. Hozzájuk hasonlóan a küzdelemben résztvevő többieket is babérkoszorúval koronázva emelte magához. Egyikük az itteni nyomorúságos körülmények között hosszan tartó sorvadástól elemészte január 12-én, megszentelt útravalóval ellátva eltávozott tőlünk: ő volt az előkelő származású magyar, Fáy Dávid atya, életének negyvenötödik évében, amelyből alig tizennégy évet élt világiként. Lelkének rendíthetetlen becsületessége, alázatossága, rendkívüli erkölcsössége, nyugodtsága és barátságossága miatt, és a többi kitűnő, a természettől vagy a kegyelemtől kapott, az általunk vállalt feladathoz illő tulajdonsága miatt méltó volt mindannyiunk szeretetére és az emberi sorsból várható hosszabb életre. Édesanyja üdvéért ajánlotta fel magát és érdemeit Istennek a

tengerentúli apostoli munkára. Neki köszönhető, hogy bekövetkezett az akkor még az eretnekséghez ragaszkodó anyjának a keresztény egyházzal és Istennel való egyesülése a fia elutazását követő évben, egy hónappal halála előtt. Újonnan megterített amerikai híveinek a lisszaboni udvarból a prokurátor⁸ atyához küldött azon levelei biztosították a mentességet a portugál szolgaság alól, amelyeket a mostani viharos események kezdetekor elferdítve tettek közzé. Azt mondják, hogy ezzel a dicső tettével érte el, hogy állomáshelyének hirtelen elhagyására és másokkal együtt a Portugáliába való visszatérésre kényszerüljön. Ezt követően, mielőtt mindannyiunkat száműzésre ítélték, őt és társainak egy részét az Almeida⁹ erődbe börtönözték, ahol majdnem három évet töltött, majd társaival a Tagus¹⁰ torkolatánál lévő Julianus¹¹ erődbe hurcolták, ahol nyomorultul tengődött öt évig, ezután tüdőbetegségének kiújulása miatt még borzasztóbb két évet szenvedett végig. Eközben kétszer látták el az életből eltávozóknak végső oltalmával, ezenfelül egyszer már viaszkenőccsel is megkenték, de mindkétszer az isteni Gonzaga Alajos¹² segítségét tapasztalhatta meg, amikor az eme szent által gyarapított gyógyító port megízlelte és mintha a halál torkából ragadták volna ki. Végül, amikor már elérkezett az égbe emelkedés ideje, harmadszorra makacsabb láz vett erőt rajta, és miután elhagyta minden ereje, előbb halt meg, minthogy börtöntársai észrevették volna, így történhetett, hogy a végső küzdelemre még egyszer már nem lehetett felkenni. Amikor a halott testét a sírhoz vitték, bár téli hideg volt, a szokásos merevség helyett teljesen hajlékonyan találták: ezt az mesélte nekünk, aki maga is látta. A másik, akit tizenkét nappal Dávid atya után temettek el, a hatvanadik évében járó, a sziléziai Landeckből való Franciscus Wolff atya volt. Ő egykor a cseh provinciához tartozott, onnan magasabb tanulmányok elvégzése és atyáinkhoz benyújtott kérelme után a maragnoniai alprovinciába¹³ nevezték ki. Itt olyan jól teljesítette feladatát, amikor két alkalommal, egyenként 3–3 évig a barbár törzsek között,

⁸ Másféppen tartományi ügyvivő.

⁹ Almeida a spanyol határhoz közeli portugál község, erődjét a XVII. században Vauban francia hadmérnök tervei alapján építették.

¹⁰ A Tagus folyó portugál neve Tejo, spanyol neve Tajo.

¹¹ A *São Julião da Barra* erődjéről van szó, melyet a Tejo torkolatának védelmére építettek 1580-ban. Börtönként is funkcionált.

¹² *Gonzaga Alajos* (1568–1591) nagyhatalmú család sarjaként a politikában vállalt szerepet, ezt követően a jezsuita rend növendékéként Rómában készült a szerzetesi életre. Az 1591-es nagy pestisjárványban önfeláldozó módon betegeket ápolt.

¹³ *Maranhão alprovinciát* 1725-ben hozták létre a mai Brazília északkeleti részén. Az alprovincia provinciához (rendtartományhoz) hasonlóan rendházak és közösségek együttese egy adott területen, de vezetője, az *alprovinciális egy provinciálistól* (tartományfőnöktől) alárendelt helyzetben van és jogköre is korlátozottabb.

de máskülönben Krisztushoz tartozó földeken a kultúrát terjesztette, hogy érdemesnek találták az alprovinciális társának kinevezni. Miután mindkétszer megszabadult a mások szemében vonzónak tűnő teheről, visszatért az apostoli szántóföld korábbi fáradságos műveléséhez, mivel jobban szerette azokat az állomáshelyeket, ahol több volt a munka, és türelemmel bőségesebb aratást lehetett remélni. Annál is szívesebben ment oda, mert így jobban megismerhette az efféle feladatokat, amelyek mások számára kevésbé kellemesek és kényelmetlenek voltak. Ott először két népet kezdett tanítani, és őket a szolgaságtól, amit a portugálok akartak bevezetni, a kegyes emlékü fenséges Ausztriai Mária Anna¹⁴ királyné segítségével sikeresen megszabadította, azzal a céllal, hogy lelkeiket könnyebben megnyerhesse. Ahogy hiteles forrásból megtudtam, Franciscus atya a fáradságot kiválóan tűrő férfiú volt, és ahogy mondják, a tökéletes egyházi ember ékességeivel bírt, emellett Társaságunk iránt gyengéd szeretettel viseltetett. Ahogy mondják, olyan engedékeny volt, hogy amikor lakóhelyünk meglátogatásakor az alprovinciális által rábízott feladatokat illetően valami elmarasztalni valót észrevett, csak arra ügyelt, hogy szabályainkat mindenki tökéletesen megtartsa és csak a neki kijáró figyelmeztetéssel intette meg a bűnöst, az előjárókat pedig körültekintően és az isteni szellemmel eltelve vette rá, hogy ezekben a válságos időkben rá hallgassanak. Azt mondják, hogy amikor a lelki ügyek első prefektusává nevezték ki az alprovincia legnagyobb kollégiumában, ahol a novíciusokat oktatják, mihelyt a házbeli foglalatosságok megengedték, városi missziót vállalt, vagy Ignác Atyánk lelkigyakorlatait végezte. Végül, a jelenlegi szerencsétlenségben elsősorban személyes példájával és buzdításaisal sokunk lelkét megerősítette Krisztus keresztyének felvételében. Ide bezárva hat évet töltött, ekközben számos alkalommal szenvedett zsigerinek heves kitörésétől, ami – azt mondják – röviddel érkezése előtt azon a balszerencsés hajóúton fogta el először. Egy nem megfelelően felhelyezett kötéssel igyekeztek a bajnak elejét venni, végül a gyógyításhoz értő segítő kéz híján –bár azt híresztelték, hogy az alkalmazott gyógyszerrel jobban lett –, vagy a segítségére sietők túlságosan durva beavatkozása, vagy a hatásos gyógyszer hiánya miatt Szent Antal tüze¹⁵ a halál szélére sodorta. Ekkor sürgősen elküldtek a gyógyításban járatos Joannes Hosslet¹⁶ atyáért, akinek véleménye alapján rögtön megkapta az öröklétbe vezető útra szükséges szentségeket. Ő lelkében heves érzelmekkel, a jelenlévők bátorításával kísérve, eszméletét mindvégig megtartva január huszonnegyedikén csendesen elpihent az Úr-

¹⁴ A Habsburg-házból származó *Ausztriai Mária Anna V. János* portugál király (1706–1750) felesége, *I. József* portugál király (1750–1777) anyja.

¹⁵ Szent Antal tüze egy bőrbetegség neve.

¹⁶ *Ioannes Hosslet*ről nem tudunk többet.

ban. December elmúltával, mintha érezte volna, hogy az emberi sors fordulata vár rá, lelkét szent gyakorlatokkal a tízen felül még négy napon át gondosan edzette. Többet is tudnék mondani erről az örök emlékezetre igen méltó férfiról, ha több ideig tudták volna azok, akik látták, dicséretes életmódját megfigyelni, ami nekem soha nem adatott meg. Az ezután szorgalmasan küldözgetett levelekben foglaltakat –bár mindig egymástól elkülönítve éltünk – meg tudom erősíteni: Isten szeretetét és saját mély és igaz szeretetét sugározta, saját tetteit kevésre becsülte, minden bizalmával a Legfőbb Lelkisegítő felé fordult, és hatalmas türelemmel az isteni akarat parancsaiba belenyugodva élt. Ők tehát, a már eltávozottak tizenhatan vannak, és hogy valahogyan enyhítsük a hiányukat, egyszersmind kiváló bajtársaink emlékét kegyesen ápoljuk: eszébe jutott társaim egyikének, Antonius Camicinek¹⁷, kedves testvérünknek, az innen harmadikként kiszabadult francia-belga atya, Ioannes Hoffler¹⁸, Tisztelendő Atyám alázatos híve, aki a saját és a mi véleményünk szerint is teljesen indokolatlanul került hozzánk akkor, mikor már hat éve nélkülöztem a papot, akinek lelkiismeretem titkait feltárhattam. Mint mondtam, előbb említett állhatatos testvérünknek eszébe jutott, hogy unalma elűzésére említett társunkról egy képet fessen saját képességeinek megfelelően, bár durva ecsetvonásokkal, ugyanis ő szobrász, nem festő. Ezzel lelkének jámbor vigasztalásul, egyszersmind ösztönzésül is szolgál, és egyszer majd, ha az égiek úgy akarják, kellemes látványt fog nyújtani azoknak, akik most nincsenek jelen. Ezt a művecskét úgy dolgozta ki, amennyire a hely szűkössége, a szükséges eszközök hiánya és a számunkra a napfényt helyettesítő mécses homályos fénye lehetővé tette, hogy azt a művészetben jártasabbak is bizonyosan értékelni fogják. Amikor nekifogott a képecskének, a halottak száma, akiket a kép ábrázol, még nem haladta meg a tizenkettőt, és még nem lehet tudni, hogy a többit tudja-e majd ábrázolni. Emellett a január 9-én katonaként tisztelt Basilissai Szent Julianus¹⁹ az, akit ebben az erődben példaként kezdtünk tisztelni. A cseh területnek azt a földalatti részét tartják, ahol én (a 24. számú) és többen egymás mellett lakunk, akik ismerik azt a repedést az ajtó szemöldökfáján, amit a fény és levegő hiánya mutatott meg a minap, ugyanis máshonnan sem a levegő, sem a fény nem jut be ide. Mostanában, hogy életerőnk csökken, könnyen megtörténhet, hogy

¹⁷ *Antonio Camici* (máshol *Camizi*, *Camisi*) testvér a levél szerzőjével együtt került Goából Portugáliába a száműzetést követően. A szakirodalom olasz származásúnak tartja.

¹⁸ *Anselm Eckart* Fáy-émlékiratában Koffler néven szerepel, aki a távol-keleti miszisztója során összegyűjtött tapasztalatait felhasználva saját maga készített gyógyszereket.

¹⁹ Talán *Szent Julianus Sabasról* (300 k.–367) van szó, a monasztikus élet egyik első képviselőjéről, aki 47 évet töltött remeteként az Eufrátesz mellett.

nemcsak mások halálának, hanem a sajátunknak is tanúi leszünk, sőt elébe is sietünk. Éppen ezért én azt színlelve, hogy én vagyok az alkotója, elhatároztam, hogy ezt a képet – bármilyenek is tűnik ebből a barlangból nézve –, ha alkalom adódik rá, Tisztelendő Atyámnak megmutatom és jóakarató kezeibe átadom. És a mi cseh provinciánkban közzéteszem, ha Tisztelendőm jóváhagyja, ezzel a levéllel együtt, amelyben a Tisztelendő Atyáknak és Krisztusban kedves minden testvéremnek a legalázatosabban ajánlom magamat. Mert noha míg ezt írom, egészségi állapotomat nem érzem olyan rossznak, sőt két társamnál, akiknek erőtlensége napról-napra nyilvánvalóbb, még jobban is vagyok, mégis úgy gondolom, hogy itt, az inkább sírkamráknak, mint az élők óvóhelyeinek nevezhető helyen az élet nem lehet a természet megszokott rendje által megszabott ideig az útitársunk. Hogy pedig még életben vagyunk, abban mindenki Isten rendkívüli gondviselését látja, amire teljes egészében rábízunk magunkat, annyira, hogy egykedvűen fogadjuk az életet és a halált egyaránt. És csak azért lehetünk boldogok, mert Jézus nevéért szenvedve élünk, aminél semmi kívánatosabb nem történhet velünk, még ha a halál jut is osztályrészül érte. Közben az isteni kegyelem segítségével mindkét eshetőségre alaposan felkészültünk, és a szerencsétlenségek közepette sem veszítjük el bátorságunkat, hanem örömmel és bizakodva várjuk mindazt, ami az égben számunkra elrendeltetett, mert az Úr nem vette le rólunk a kezét. Itt az idő, hogy befejezzem alázatos könyörgésemet, mindannyiunkét, de különösen az enyémet, akármilyen méltatlan vagyok is rá, főleg azért, mert teljesen le vagyok kötelezve Isten irántam való rengeteg jótéteményének. Tisztelendő Atyám és mindazok előtt, akik Tisztelendő Atyám iránti odaadásom eme szegényes tanújelét megvizsgálják majd, és –bízom benne –jóindulatúan fogadják, az Isteni Fenség színe előtt a rólunk való megemlékezést kérem, hogy naponta növekedjen kitartásunk és türelmünk, és a végsőkéig kitartsunk az Isten iránt lángoló mély szeretetben. Végezetül mind élve, mind holtan a legalázatosabban ajánlom magamat Tisztelendő Atyám irántam való korábbi jóakarátának és szentáldozásainak oltalmába.

Tisztelendő Atyámnak
A Tagus torkolatánál lévő Szent Iulianus erőd börtönéből,
1767. március 22-én

Krisztus legkisebb szolgája, fogoly az Úrban
Carolus Pizikril

A Jézus Társaság megszüntetésének és felosztatásának brevéje

A Jézus Társaságot, közkeletű nevén a jezsuita rendet felosztató brevét XIV. Kelemen pápa adta ki 1773. július 21-én. Mivel augusztus 16-án csak a római jezsuita kollégium tagjai és az általános rendfőnök előtt olvasták fel, tehát „urbi et orbi” kihirdetése elmaradt, érvényessége a továbbiakban kánonjogi vitákat szült, ami végeredményben lehetővé tette a Társaság fennmaradását az Orosz Birodalomban. Tulajdonképpen a fennálló állapotok legalizását volt hivatott szolgálni, hiszen a leginkább érintett katolikus államok, Portugália, Franciaország és Spanyolország, a Társaságot már a breve megjelenése előtt felszámolták a fennhatóságuk alá tartozó területeken.

Maga a breve két fő részből áll, az elsőben felsorakoztatja a negyedik lateráni egyetemes zsinattól kezdve a pápák szerzetesközösségek alapítására vonatkozó rendelkezéseit és felsorolja a különféle okok miatt már felosztatott rendeleteket. A másodikban megállapítja, hogy a rendi fegyelem lazulása miatt a Társaság már nem alkalmas a lelkek üdvéért való szolgálatra, így meg kell szüntetni. Ezután a breve végrehajtására vonatkozó utasításokat ad: mi legyen a sorsa az egykori rendtagoknak és a Társaság ingó és ingatlan vagyonának. A novíciusokat elbocsátották, a végső fogadalmukat már letett szerzetesek pedig a rend ingatlanjaival egyetemben a megyéspüspökök fennhatósága alá kerültek.

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Institutum Societatis Iesu: Bullarium et Compendium Privilegiorum, Firenze (Typographia a SS. Conceptione), 1892.

A dokumentum lábjegyzeteihez felhasznált irodalom:

Gergely Jenő: *A pápaság története*, Budapest (Kossuth Könyvkiadó), 1982.
Puskely Mária: *Kétezer év szerzetessége* (vol. 2), Budapest (Dinasztia Kiadó), 1998.

XIV. Kelemen pápa

Az örök időkre szóló emlékezet számára

1. A Mi Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus, a próféta által megjövendölt béke fejedelme, amint erre a földre érkezett, először az angyalok útján a pásztoroknak jelölt ki egy szolgálatot, majd, mielőtt az égbe emelkedett volna, azt újra meg újra rábízta tanítványaira, miután kínszenvedésének vérvével megváltva földön és égben mindent megbékített az Atya számára. A megbékélés szolgálatát átadta az apostoloknak is, és rájuk bízta annak ígését, hogy Krisztus követeként, aki nem a viszálykodás, hanem a béke és a szeretet istene, az egész világon hirdessék a békét. És arra fordítsák leginkább igyekezetüket és fáradozásukat, hogy minden Krisztusban született ember a béke kötelékében buzgón szolgáljon az egység érzésének, egy testként és egy lélekként, ahogy a megváltás reményére hívták őket, amit hiába szerzünk meg, ahogy Nagy Szent Gergely¹ mondja, ha nem a hozzánk legközelebb állókkal együtt, közös akarattal igyekszünk elérni.
2. Mikor felemelkedtünk Péter székéig -noha tetteink nem érdemesítettek rá-, a megbékélés eme ígését, és a szolgálatot, amelyet valamely felsőbb akarat isteni végzésből nekünk adott, elménkben felidéztük. Ez lebegett éjjel-nappal szemünk előtt, miközben szívünk legmélyére vésve hordozzuk, és neki teljes erőnkből ennek eleget tenni törekedtünk, és szüntelenül ezért az isteni feladatért könyörgünk, hogy Isten minket, és az Úr alá rendelt egész nyáját méltassa arra, hogy szándékait és a béke elérésére vonatkozó útmutatásait tudatja velünk, és a hozzá vezető utat megőrzi biztosnak és szilárdnak. Ezenfelül biztosan tudjuk, hogy miképpen Nábót² a szőlőskert megművelésére, az isteni gondviselés minket a népek és birodalmak fölé rendelt, és a keresztény vallás építményének megőrzésének érdekében, melynek Krisztus a sarokköve, irtanunk és rombolnunk, pusztítanunk és megsemmisítenünk, építenünk és ültetnünk kell. Mindig ez volt a célunk és állhatatos akarattal mindig azon voltunk, hogy amit csak tehetünk a keresztény állam nyugalmaért és békéjéért, azt nem mulasztathatjuk el megtenni, hogy amit ültetni vagy építeni kell, azt elvégezzük. Sőt a kölcsönös szeretet kötelékével megerősítve ugyanígy elhatározottak és készek leszünk arra, hogy kiirtsuk, és leromboljuk még azt is, ami nekünk a legkedvesebb és legkellemesebb, és amit a legkevésbé tudunk nélkülözni lelkünk bánata és fájdalma nélkül.

¹ Nagy Szent Gergely római benedekrendi szerzetes, majd pápa (uralkodott 540–604 között).

² Nábót személyére lásd a Bibliában az I Kir. 21. részt.

3. Kétségtelen, hogy azon dolgok között, amelyek a katolikus közösség javáért és boldogságának elnyeréséért a legtöbbet tesznek, csaknem a főhelyet kell juttatni a szerzetesrendeknek, amelyekből Krisztus egyetemes egyházára mindenkor bőséges tisztelet, oltalom és hasznosság háramlott. Ezeket tehát az Apostoli Szék elismerte, és nem csak a saját hatalmával támogatta, hanem igen sok adománnyal, kiváltsággal, privilégiummal és javakkal gazdagon ellátta, hogy ezek ösztönözzék és buzdítsák őket a kegyesség és valóságosság művelésére, a népek szokásainak szóval és példával való helyes átalakítására, a hívők között a hit egységének őrzésére és megerősítésére. De mihielyt oda jutott a dolog, hogy a keresztény közösség észrevette, hogy nincs akkora nyeresége és olyan kívánatos haszna senkinek, mint a szerzetesrendek közül némelyiknek, amelyek mindenekelőtt igyekeztek hasznot előteremteni, sőt inkább úgy tűnt, hogy kárt okoznak és megzavarják a népek békéjét, mintsem annak megóvására törekednének, akkor ugyanaz az Apostoli Szék, amely megalapításukon fáradozott és hatalmával azt véghez is vitte, a legkevésbé sem habozott ezeket a rendeket új törvényekkel megerősíteni, vagy régebbi, szigorú életmódjukhoz visszatéríteni, vagy akár teljesen megsemmisíteni és felosztatni.
4. Ez okból pedig elődünk, III. Ince³ pápa, mihielyt értesült arról, hogy a szerzetesrendek túlságos különbözősége Isten egyházán belül súlyos zavart okoz, a IV. lateráni egyetemes zsinaton⁴ határozottan megtiltotta, hogy valaki az eddigiektől különböző új rendet alapítson, hanem mindenkinek, aki be akar lépni egy rendbe, az elfogadottak közül kell választania. Ezenfelül elrendelte, hogy aki új rendházat akar alapítani, reguláját és szabályzatát a jóváhagyottaktól vegye. Ebből következett, hogy egyáltalán nem lehetett új rendet létrehozni érdemek híján és a római egyházfő külön engedélye nélkül. Ugyanis amikor az új közösségeket megalapítják azzal a céllal, hogy elérjék a magasabb tökéletességet, szükséges, hogy előbb az apostoli Szentszék megvizsgálja és körültekintően mérlegelje a jövőbeni életmód formáját, nehogy a nagyobb erényesség és a szentebb élet látszatával Isten egyházában számtalan baj, talán még bűn is keletkezzék.
5. Noha elődünk, III. Ince ezt igen gondosan szabályozta, utóbb a kérelmezők erőszakos mohósága néhány rend törvényes elismerését mégis kicsikarta az Apostoli Széktől, sőt a rengeteg ember elbizakodott vakmerősége azt eredményezte, hogy a még nem elismert koldulórendeknek szinte korlátlan

³ III. Ince pápa uralkodása: 1198–1216.

⁴ A IV. lateráni egyetemes zsinat 1215. november 11–30. között ülésezett. 70 kánon alkotott, főleg az egyházi élet reformjáról, a hit, az egyházjog és az egyházi fegyelmem kérdéseiről.

sokaságával találta magát szemben. Miután mindezek tudomására jutottak, hogy elhárítsa a bajt, elődünk, X. Gergely⁵ a lyoni egyetemes zsinaton⁶ elődünknek, Incének egy felújított rendeletével szigorúan megtiltotta, hogy valaki az eddigiektől eltérő új rendet, vagy egyházi szervezetet hozzon létre, vagy az új egyházi szervezet ruháját felöltse; általában az összes egyházi társulást és a IV. lateráni zsinat után létrehozott koldulorendeket, amelyek az Apostoli Széktől semmiféle megerősítést nem kaptak, örökre betiltotta. Az Apostoli Szék által megerősítettek számára elrendelte, hogy ezen rendek fogadalmasai úgy maradhattak a rendben, ha akartak, hogyha senkit nem vettek fel maguk közé, és azontúl nem vásároltak házat, vagy más ingatlant, és a már birtokukban lévő házaikat vagy ingatlanaikat nem adhatták el a Szentszék külön engedélye nélkül. Ugyanis mindezeket az Apostoli Szék rendelkezésére tartotta fenn, azzal a céllal, hogy a Szentföldön menedékhelyként használják, a szegények számára, vagy hogy más kegyes célra fordítsák a püspökök, vagy a Szentszék megbízottjai. Ezen rendek tagjainak, mint egyházon kívülieknek, teljesen megtiltotta az igehirdetést, a gyóntatást és még a temetést is. Emellett kinyilvánította, hogy ez a rendelet egyáltalán nem vonatkozik a prédikátorok⁷ és a minoriták⁸ rendjére, amelyeket az egyetemes egyházat érintő nyilvánvaló hasznosságuk miatt törvényesnek ismert el. Ezenkívül úgy határozott, hogy Szent Ágoston remetéi⁹ és a kármeliták¹⁰ rendje maradjanak meg teljes rangjukban, mivel alapításuk az említett lateráni egyetemes zsinatot megelőzte. Végül a rendek

⁵ X. Szent Gergely pápa 1271–1276 között uralkodott.

⁶ A II. lyoni egyetemes zsinat (1274) legfontosabb rendelkezése a keleti és a nyugati egyház uniója lett volna, de ez végül papíron maradt.

⁷ A domonkosok, azaz a Prédikátor Testvérek Rendjét (*Ordo Fratrum Praedicatorum*) Szent Domonkos alapította 1215-ben. Nagy hangsúlyt kapott a rendtagok képzése, hogy fő feladatukat, az igehirdetést megfelelően el tudják látni. Kezdetben semmiféle jövedelemmel nem rendelkeztek, csak koldulásból és adományokból éltek.

⁸ A minoriták (*Ordo Fratrum Minorum Conventualium*) története 1517-ig megegyezik a ferencesek történetével, alapítójuk és regulájuk ugyanaz, azonban a minoriták a prédikáló-vándorló életmód helyett letelepedve, 12–13 fős közösségeket alkotva éltek. 1517-ben kaptak új konstitúciót.

⁹ Az Ágoston-rend (*Ordo Fratrum S. Augustini*) 1244-ben született, amikor IV. Ince pápa a különféle remeteközösségeket és csoportokat egyetlen rendbe egyesítette. Hivatalosan csak IV. Sándor pápa 1256-os bullája hívta őket életre, melyben elrendelte, hogy Szent Ágoston regulája szerint éljenek.

¹⁰ A kármeliták (*Ordo Fratrum B.M.V. de Monte Carmelo*) eredete a galileai Kármel-hegyen a XII. században megtelepedett keresztesekre vezethető vissza, akik egy Mária-kápolna köré csoportosulva remeteéletmódot folytattak. Regulájukat 1226-ban hagyta jóvá III. Honorius pápa.

egyes tagjainak, amelyekre ez a szabályozás kiterjedt, általános engedélyt adott, hogy a többi elismert rendbe átlépjenek, de úgy, hogy egy rend másik renddé, gyülekezet másik gyülekezetté önmagát, vagy székhelyét teljes egészében nem alakíthatja át az Apostoli Szék külön előzetes engedélye nélkül.

6. Ennek nyomdokain haladtak az idők adta körülményektől függően elődeink, a szent római Egyházfők, akiknek minden rendelkezését hosszú lenne elősorolni. Többek között V. Kelemen¹¹ nevű elődünk, az Úr megtestesülésének 1312. évében, május 7-én kiadott hatodik bullájával a templomosnak nevezett lovagrendet¹² – noha törvényesen megerősített volt, és egyébként is a keresztény állam ügyében olyan híres érdemeket szerzett, hogy az Apostoli Szék páratlan adományokkal, kivételes jogokkal, vagyonnal, kiváltságokkal és engedélyekkel halmozta el – általános hírhedsége miatt betiltotta, majd teljesen megsemmisítette, annak ellenére, hogy az ügy kivizsgálásával megbízott Vienne-i egyetemes zsinat¹³ úgy döntött, hogy a végleges és formális ítélethozataltól tartózkodik.
7. Szent emlékü elődünk, V. Pius¹⁴, akinek kiváló jámborságát kegyesen ápolja és tiszteli a katolikus Egyház, a humiliáta testvérek rendjét¹⁵ – mely a lateráni zsinat előtti alakult, és kiváló emlékezetű elődeink, III. Honorius, III. Ince, IX. Gergely és V. Miklós¹⁶ római egyházfők elismerték – feloszlatta és teljesen felszámolta, mivel nem engedelmeskedtek az apostoli rendeleteknek, belföldi és külföldi viszályokat robbantottak ki, jövőbeli erények jelét egyáltalán nem mutatták, és azért, mert ebből a rendből néhány személy az apostoli intézkedések védelmezőjének és felügyelőjének, a szent

¹¹ V. Kelemen pápa 1305–1314 között uralkodott.

¹² A *templomos lovagok rendjét* (*Templarii, Fratres Militiae Templi*) nyolc francia nemes alapította a XII. század elején. Regulájuk a lovagi eszményeket és a szigorú monasztikus előírásokat ötvözte, legfőbb céljuknak a szentföldi zarándokok megvédelmezését tekintették. A XIII. század végére rendjük már hatalmas birtokokkal és bankhálózattal rendelkezett, valószínűleg ezt akarta megszerezni *Szép Fülöp* francia király, aki elérte V. Kelemen pápánál a rend feloszlatását.

¹³ A *Vienne-i egyetemes zsinat* 1311 októbere és 1312 márciusa között ülésezett.

¹⁴ V. Szent Pius 1566–1572 között uralkodott.

¹⁵ A *humiliáták* a ferencesek egyik elvilágiasodott ága, melyet *Borromei Károly* tiltott be.

¹⁶ III. Honorius 1216–1227, III. Ince 1198–1216, IX. Gergely 1227–1241, V. Miklós 1447–1455 között ült a pápai trónon.

életű Borromei Károly¹⁷ bíborosnak a megölésére bűnös módon összeesküvést szőtt.

8. Tiszteletreméltó elődünk, VIII. Orbán¹⁸ az 1626. február 6-án kelt brevéjében a megreformált konventuális testvérek közösségét¹⁹ – amit boldog emlékü elődünk, V. Sixtus²⁰ ünnepélyesen elismert és sok adománnyal és kedvezménnyel gyarapított – örökre eltörölte és betiltotta, mivel a fent mondott testvérektől az Isten Egyházára lelki haszon nem származott, sőt mivel eme reformált konventuálisok és a nem reformált konventuális testvérek között igen sok nézeteltérés támadt. Az említett közösséget illető rendházakat, konventeket, birtokokat, ingóságokat, javakat, hatalmukat, ügyeiket és jogaikat Szent Ferenc kisebb testvéreinek konventuális rendjére bízta és átadta, kivéve a nápolyi rendházat és a Páduai Szent Antalról elnevezett rendházat, ez utóbbit az apostoli kincstárhoz csatolta és annak tulajdonába vette, és a felette való rendelkezés jogát megőrizte saját maga és utódai számára. Végül az említett betiltott szerzetesi közösség tagjainak engedélyezte a Szent Ferenc kapucinus testvéreihez²¹, vagy az obszervánsokhoz²² való átlépést.
9. Ugyanez a VIII. Orbán egy másik, hasonlóan breve formájú iratával 1643. december 2-án Szent Ambrus és Barnabás Nemi-beli rendjét²³ örökre betiltotta, eltörölte és megsemmisítette, és az említett betiltott rend tagjait alávetette a megyéspüspökök törvénykezésének és szabályozásának, és a nevezett rendtagoknak engedélyezte, hogy más, az apostoli Szék által elismert

¹⁷ *Borromei Szent Károly* (1538–1584) 1560-tól bíboros, Milánó érseke. Az egyházi élet minden területén a tridenti zsinat szellemében fogant reformokat vezetett be, melyek végrehajtását személyesen felügyelte egyházmegyéjében tett körútjai során. Példás életvitele miatt 1610-ben avatták szentté.

¹⁸ *VIII. Orbán* pápa 1623–1644 között uralkodott.

¹⁹ A *konventuális* ferences rend, azaz a *minoriták* egyik ágáról van szó.

²⁰ *V. Sixtus* pápa 1585–1590 között.

²¹ A *Kapucinus Kiseb Testvérek Rendje* (*Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum*) 1528-ban vált ki hivatalosan a ferences rendből, fő céljuknak az egyszerű nép körében végzett prédikálást tekintették.

²² Az *obszerváns* ferences rend (*Fratres Minores Regularis Observantiae*) eredete a XIV. századra nyúlik vissza, amikor a ferences rend belső megújulását a szerzetesek a regula pontos betartásától (*observantia*) várták. A konventuálisoktól hivatalosan 1517-ben váltak szét, X. *Leó* pápa ekkor egyesítette a különböző reformált obszerváns irányzatokat egy renddé.

²³ *Ambrus* (339–397) 374-ben városi kormányzóból lett Milánó püspöke, *Szent Barnabás* az újszövetségi apostolok egyike.

rendbe belépjenek. Betiltásukat elődünk, a jó emlékű X. Ince²⁴ az Úr megtestesülésének 1665. évében, április 1-én kelt bullájával megerősítette, és ezenfelül az említett rend egyházi tulajdonú javait, rendházait és kolostorait világvá tette és kinyilvánította, hogy a jövőben is világiaknak kell lenniük.

10. Ugyanez az elődünk, X. Ince 1645. március 16.-i brevéjében a Kegyes Iskolák Istenanyáról nevezett szegényeinek rendjét²⁵ a tagjai között kitört súlyos viszályok miatt – noha a rendet előzetes vizsgálat után elődünk, XV. Gergely²⁶ ünnepélyesen elismerte – egy kongregációba vonta össze, és fogadalmuk alóli felmentésük nélkül az oratoriánusok²⁷ hasonló szemléletű világi kongregációjába helyezte őket a Neri Szent Fülöp városáról elnevezett Vallicellai Szűz Mária egyházában. A fent említett rend tagjainak engedélyezte, hogy bármely más elismert rendbe átlépjenek. A novíciusok felvételét és a már felvettek tanítását megtiltotta, végül a felettük való irányítást és törvénykezést, amit az általános felügyelő, a vizitátorok és más feljebbvalók gyakoroltak, teljes egészében a megyéspüspökök hatáskörébe utalta. Mindezeket számos éven át tiszteletben tartották és végrehajtották, míg végül az Apostoli Szék, meggyőződve az említett intézmény hasznos voltáról, ünnepélyes fogadalmának régi formáját visszaállította és teljesen reguláris renddé alakította.
11. Szintén X. Ince, elődünk, 1650. október 29-én kelt, breve formájában kiadott iratában a keletkezett viszálykodások és széthúzások miatt teljesen megszüntette arméniai Szent Basilius²⁸ rendjét. A betiltott rend tagjait a világi klerikusok öltözetére ítélve a megyéspüspökök teljes joghatósága és felügyelete alá rendelte, és ellátmányt juttatott nekik a betiltott közösségek jövedelmeiből, valamint engedélyezte, hogy bármely elismert rendbe beléphessenek.
12. Úgyszintén X. Ince, elődünk, egy másik, 1651. június 22-én kiadott brevéjével –mivel úgy látta, hogy az egyház számára semmilyen lelki haszon

²⁴ X. Ince pápa 1644–1655 között uralkodott.

²⁵ Az *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, közkeletű nevükön a piaristák alapítója a római *Kalazanci József*. IX. Kelemen 1669-ben teljes integritásába visszaállította a rendet. Fő céljuk az ifjúság keresztény szellemű oktatása, nevelése.

²⁶ XV. Gergely pápa 1621–1623 között uralkodott.

²⁷ *Néri Szent Fülöp* (1515–1595) Róma apostola, firenzei származású, 1622-ben avatták szentté. Az általa alapított *Oratoriánus Kongregációt* 1575-ben hagyta jóvá XIII. Gergely, központjuk a római *Santa Maria di Vallicella* templom.

²⁸ A *baziliták* (*Ordo Sancti Basilii Magni*) örményországi változatát képviselte a genovai *bartolomiták* rendje, amelynek feloszlataásáról itt szó van.

nem remélhető a Jézus presbiterei nevezetű rendtől²⁹-, az említett közösséget örökre betiltotta, a rendtagokat a megyéspüspökök joghatósága alá rendelte, és a megszüntetett közösség jövedelmeiből megfelelő ellátásban részesítette. Ezenkívül az Apostoli Szék által elismert bármely rendbe való átlépés lehetősége mellett az Apostoli Szék fenntartotta magának a jogot, hogy az említett közösség javait más kegyes használatra fordítsa.

13. Végül jó emlékü elődünk, IX. Kelemen³⁰, amikor felismerte, hogy csekély, vagy éppen semmiféle előnyt és hasznot nem hajtottak a keresztényeknek, és nem is remélhette, hogy valaha is fognak, elhatározta három rend: az Algai Szent Györgyről nevezett szabályozott kanonokok, a fesulaei jeromosok,³¹ és a Boldog Iohannes Columbanus által alapított jezuáták³² megszüntetését és feloszlását, és azt 1668. december 6-án kiadott brevével véghez is vitte. És mivel vagyonuk és jövedelmük elég jelentős volt, azt a Venecei Köztársaság kérésére ahhoz az összeghez adta, amivel a törökök elleni krétai háború fenntartásában segítette őket.
14. Elődeinket eme döntésekben és végrehajtásukban mindig inkább a megfontolt cselekvés célja vezette, mint hogy teljesen elzárják a lelkek elől a büszkőség útját, sőt inkább úgy vélték, hogy minden ellenségeskedést és a pártoskodást meg kell szüntetni. Ezért a sérelem és az úgy teljes mellőzésének módszerével, amelyet a törvényszéki döntéshozatalban szokás alkalmazni, egyedül a bölcsesség szabályaihoz ragaszkodva teljhatalommal -amivel korlátlanul rendelkeztek, úgy, mint Krisztus helytartói a földön, és a keresztény állam legfelsőbb vezetői- kezeltek minden megoldandó ügyet anélkül, hogy a megszüntetésre kijelölt szerzetesrendekkel kegyet gyakoroltak volna, és a lehetőséget megadták volna, hogy jogaikat törvényes úton érvényesítsék, és hogy a legsúlyosabb vádak elhárítsák, valamint hogy eltávolítsák azokat az okokat, amelyeknek megtárgyalására kénytelenek voltak egy tanácskozást összehívni.
15. Tehát mivel ezek, és más, számunkra igen nagy súllyal és tekintéllyel bíró példák lebegtek a szemünk előtt, egyszersmind erősen égtünk a vágtyól,

²⁹ Jézus reguláris klerikusainak rendjét 1538-ban alapította Gerolamo Maluselli.

³⁰ IX. Kelemen pápa 1667–1669 között ült a trónon.

³¹ A Fesulae-i Jeromos-Remeték rendjét Carlo da Montegranelli hozta létre Fiesolében. Az 1373-ban Spanyolországban alapított hieronimiták (*Ordo Sancti Hieronymi*) monasztikus rendjének egyik ága volt 1668-as megszüntetéséig.

³² A Giovanni Colombini sienai bankár által 1364-ben alapított jezuáták (*Poverelli di Cristo*) fő feladatuknak a betegek gondozását, a haldoklók lelki támogatását és a halottak tisztességes eltemetését tartották. A XVI. században a rend meggazdagodásával egyidőben felhagytak eredeti tevékenységükkel, ennek következménye lett 1668-as feloszlásuk.

hogyan abba, amit lentebb ismertetni fogunk, határozott lélekkel és biztos kézzel kezdünk bele, gondos vizsgálatot végeztünk azért, hogy mindent megvizsgáljunk, ami csak a közönségesen Jézus Társaságnak nevezett szerzetesrend eredetére vonatkozik, beleértve fejlődését és mai helyzetét. Ebből megtudtuk, hogy a Társaságot a lelkek üdvére, az eretnekek, és legfőképpen a hitetlenek megtérítésére, végül a vallásosság és a hit nagyobb gyarapodására hozta létre szent alapítója. És hogy eme igen kívánatos célt könnyebben és sikeresebben elérjék, az evangéliumi szegénység igen szigorú fogadalmával voltak Istennek felszentelve, úgy a közösségben, mint egyénileg, kivéve csupán a tanulmányok, avagy a tudományok testületeit, amelyeknek jövedelmet birtokolni csak úgy volt joga, hogy ezekből a bevételekből a Társaság hasznára, előnyére és érdekében soha semmit fel nem használhat.

16. Ezekkel és más szent törvényekkel a Jézus Társaságot először jó emlékű elődünk, III. Pál³³ ismerte el az Úr megtestesülésének 1540. évében, szeptember 27-én kiadott bullájában. Ebben engedélyezte megalakulását jogszzerűen és szabályzatok útján, amelyekkel a Társaság védelméről, biztonságáról és igazgatásáról tartósan gondoskodott. És noha ugyanez az elődünk, Pál a Társaságnak kezdetben igen szűk határokat szabott, csupán 60 növendéket engedélyezve, mégis egy másik, az Úr megtestesülésének 1543. évében, március 11-én kiadott bullájában helyet biztosított a Társaságban mindazoknak, akiknek a rendbe való felvétele a rend vezetői számára alkalmasnak és szükségesnek látszott. Ezután az 1549. évben, november 15-én kiadott brevéjében elődünk, Pál igen sok és jelentékeny kiváltsággal ajándékozta meg a rendet, és engedélyezte, hogy az említett Társaság fő elöljárói húsz lelki segítőt vegyenek fel. Őket ugyanazokkal a jogokkal, tekintéllyel és hatalommal ruházta fel, amelyekkel a négyfogadalmas rendtársak rendelkeztek, és elrendelte, hogy határ és korlátozás nélkül felvehetik azokat, akikről úgy vélték az általános elöljárók, hogy megfelelőek lesznek. Ezenkívül saját magának fenntartva és az Apostoli Szék védelmébe véve magát a Társaságot, annak minden tagját, a hozzá tartozó személyeket és javaikat kivette a püspökök fennhatósága, joghatósága és irányítása alól.
17. Többi elődünknek sem mutatott kisebb jóindulatot és a bőkezűséget eme Társaság iránt. Ismeretes ugyanis, hogy a jó emlékű III. Gyula, IV. Pál, IV. és V. Pius, XIII. Gergely, V. Sixtus, XIV. Gergely, VIII. Kelemen, V. Pál,

³³ III. Pál 1534–1549 között volt pápa.

XI. Leó, XV. Gergely, VIII. Orbán³⁴ és más római egyházfők ezen Társaság korábban adományozott kiváltságait vagy megerősítették, vagy új adományokkal növelték, vagy ünnepélyesen elismerték. Mégis, az apostoli rendeleteket követően, szinte kezdettől fogva nyíltan gyülekeztek a Társaságban a békétlenkedés és a vetélkedés különféle okai, amelyek nemcsak a rendtagok között, hanem más rendekkel szemben is felütötték fejüket, ezenkívül a világi papsággal, az akadémiákkal, az egyetemekkel, a tudomány nyilvános iskoláival és magukkal az uralkodókkal szemben, akiknek fennhatósága alól a Társaság ki volt véve. Ugyanezek a viták és a kialakult viszálykodások kezdetben a fogadalmak természetéről és mibenlétéről szóltak, a jelöltek fogadalomtételének idejéről, a tagok kizárásának lehetőségéről, az ellátmány nélküli és ünnepélyes fogadalmat nem tett tagok felszentelt tisztségekre emeléséről, mely utóbbi ellenkezik a tridenti zsinat és elődünk, a szent emlékü V. Pius pápa rendeleteivel. Majd más dolgokról szóltak, mint az abszolút hatalomról, amit az általános rendfőnök magának igényelt, és a Társaság vezetésére vonatkozó egyéb dolgokról; majd tanításuk különböző fejezeteiről, az iskolákról, a kiváltságokról és a kedvezményekről, amiket a megyéspüspökök és más egyházi vagy világi méltósággal rendelkező személyek jogszolgáltatással és törvényekkel igyekeztek általmasnak elismertetni. Végül a legkevésbé sem hiányoztak a Társaságot illető legsúlyosabb vádak, amelyek a keresztény közösség békéjét és nyugalmat nem csekély mértékben megzavarták.

18. Ezért sokan tettek panaszt a Társaság ellen, amelyeket jónéhány uralkodó tekintélyével megerősített, és jelentések útján értesült róla a tiszteletreméltó IV. Pál, V. Pius és V. Sixtus. Köztük volt a ragyogó emlékü II. Fülöp³⁵, a spanyolok katolikus királya, aki elérte – mivel eljutottak hozzá a súlyos vádak, és azok, amiket a spanyol inkvizitoroktól a Társaság mértéktelen kiváltságairól és katonai felépítéséről megtudott, és hogy viták keletkeztek eme társaság igen sok, tudományban és kegyességben kitűnő férfiija között –, hogy elődüinknél, V. Sixtusnál ezeket előterjesszék, és hogy Sixtus elrendelje és elvégeztesse a Társaság apostoli vizitációját.
19. Fülöp király kérvényeire és igyekezetére, amelyekről elődüink, Sixtus úgy látta, hogy azokat a legnagyobb pártatlansággal készültek, rábólintott, és az apostoli vizitátor tisztségére kiválasztott egy bölcsesség, erények és tu-

³⁴ III. Gyula 1550–1555, IV. Pál 1555–1559, IV. Pius 1559–1565, V. Pius 1566–1572, XIII. Gergely 1572–1585, V. Sixtus 1585–1590, XIV. Gergely 1590–1591, VIII. Kelemen 1592–1605, V. Pál 1605–1621 között, XI. Leó 1605 áprilisában, XV. Gergely 1621–1623, VIII. Orbán 1623–1644 között volt pápa.

³⁵ II. Fülöp spanyol király 1555–1598 között uralkodott.

dományok tekintetében mindenkinél megbízhatóbb püspököt, és ezen kívül kijelölt egy bizottságot a Szent Római Egyház néhány bíborosából, hogy az ügy rendezésén szorgalmasan munkálkodjanak. Azonban mivel az említett elődünk, V. Sixtus idő előtti halállal hunyt el, az általa vállalt igen üdvös szándék minden eredmény nélkül elenyészett. Az apostoli méltóság legmagasabb fokára helyezett, jó emlékü XIV. Gergely az Úr megtestesülésének 1591. évében, július 29-én kiadott bullájában a Társaság intézményét újból teljes mértékben jóváhagyta és megparancsolta, hogy törvényesnek és megerősített kiváltságnak tekintsék mindazokat, amiket a Társaság elődeitől kapott. Mindenekelőtt azt, amivel biztosították, hogy a Társaságból a törvényes formákat teljesen nélkülözve el tudják távolítani és küldeni a tagokat, azaz megelőző vizsgálat és tárgyalás lefolytatása nélkül, a törvényszéki rend betartása nélkül, a fennálló korlátozásokat mellőzve, egyedül a cselekedet valóságát, csak a büntettet, vagy a bizonyítható ügyet, a személyeket és egyéb körülményeket vizsgálva. Ezenfelül a legmélyebb hallgatást róta rájuk, és büntetés, legfőképpen a kiközösítés ítéletének terhe alatt megtiltotta, hogy valaki az említett Társaság intézményét, rendelkezéseit, vagy határozatait közvetlenül vagy közvetve megtámadni merészelje, vagy valamit ezekből bármilyen módon megváltoztasson. Mindazonáltal meghagyta a jogot bárkinek, hogy ha valamit megváltoztatni, hozzátenni, vagy elvenni szeretne, azt akár személyesen, akár az apostoli Szék küldöttjei vagy nunciussai útján a mindenkori római pápának jelezhesse és előadhassa.

20. Azonban ez nem volt elég, hogy a Társaság elleni hangos panaszokat lecsendesítse, sőt szinte az egész világon elterjedt a Társaság tanaival kapcsolatos súlyos elégedetlenség, mivel azt a legtöbbben az ortodox hittel és a jó erkölcsökkel ellenkezőnek ítélték. Úgy a renden belül, mint a renden kívül viszályok robbantak ki és mind gyakrabban vádolták meg őket a földi javak utáni túlzott vágy miatt. Ezekből eredtek aztán egyrészt azok a mindenki előtt eléggé ismert zavarok, amelyek az Apostoli Székre nézve nagy szegényt és terhet jelentettek, másrészt az, hogy sok uralkodó rendelkezéseket hozott a Társaság ellen. Ezért történt, hogy amikor ez a Társaság intézményének és kiváltságainak újbóli megerősítését a boldog emlékeztű elődunktól, V. Pál pápától akarta kieszközölni, kénytelen volt tőle kérni, hogy hagyja jóvá és tekintélyével erősítse meg az ötödik általános gyűlésen kiadott, és az Úr megtestesülésének 1606. évének szeptember 4. napján közzétett bullájában szó szerint leírt rendelkezéseit. Ezekben a rendeletekben világosan olvasható, hogy egyrészt a Társaságon belüli ellenségeskedések és zavarok, másrészt a Társaság elleni kívülről érkezett panaszok és kö-

vetelések a gyűléseken összegyűlt rendtagokat arra készítették, hogy megalkossák a következő rendeletet.

21. "Társaságunkat az Úr a hit terjesztésére és a lelkek javáért való munkálkodásra szólította fel, minthogy ezen intézmény eszközével, amely lelki fegyverként szolgál, az Egyház érdekében és a hozzá tartozók épülésével a kereszt zászlaja alatt sikeresen véghez tudja vinni azt, amire törekszik. Így tehát egyrészt a javakat korlátozza, másrészt a legnagyobb veszedelmeknek teszi ki magát, ha azokkal a világi dolgokkal foglalkozik, amelyek a politikai ügyekre és a kormányzás módjára vonatkoznak. Éppen ezért igen bölcsen elrendelték elődeink, hogy Isten katonáiként ne avatkozzunk a hivatásunkhoz nem tartozó dolgokba. Mivel pedig ezekben a kiváltképpen veszélyes időkben sok helyen és több uralkodó előtt (akik szeretetének és gondoskodásának megőrzése a szent emlékü Ignác atya szerint az isteni engedelmességre tartozik) talán némelyeknek a bűne, nagyravágyása, vagy akár különleges buzgalma miatt rendünknek rossz híre van, és mivel általában Krisztus jó illata szükséges az érdemszerzéshez, ezért eldöntötte a közösség, hogy a bűn minden fajtájától tartózkodik és hogy megelőzik az esetleg fellépő, még a hamis gyanúból származó panaszokat is. Ennélfogva a jelen rendelet szigorúan megtiltja mindannyiunknak, hogy közügyekben bármilyen indokkal részt vegyenek, még ha hívták, vagy odacsalták is őket, és semmiféle könyörgés, vagy rábeszélés ne térítse el őket ettől. Továbbá javasolta a törvényt hozó atyáknak, hogy döntsék el és határozzák meg – mivel szükség van rá –, hogy milyen hatásosabb orvosságokkal találjanak teljesen gyógyírt erre a betegségre."
22. Igen nagy fájdalomkúra szolgált, hogy mind ennek, mind a később alkalmazott más gyógymódoknak szinte semmilyen hatása és eredménye nem volt az említett Társaság elleni ilyen sok megsemmisítésre és megszüntetésre váró zavar, vád és panasz esetében. Hiába fáradozott ezen több elődünk: VIII. Orbán, IX., X., XI., XII. Kelemen, VII. és VIII. Sándor, X., XI., XII. és XIII. Ince és XIV. Benedek,³⁶ akik az Egyház igen kívánatos nyugalmának visszaállítására törekedtek több, gyógyírnak szánt rendelet kiadásával, melyekben egyrészt a világi ügyekkel foglalkoztak, legyenek bár azok a szent missziókon kívüliek és a figyelemre legkevésbé érdemek, másrészt érintették a legsúlyosabb meghasonlásokat és a vitákat, melyeket a megyéspüspökökkel, a rendekkel, a szent helyekkel és az Európá-

³⁶ VIII. Orbán 1623–1644, IX. Kelemen 1667–1669, X. Kelemen 1670–1676, XI. Kelemen 1700–1721, XII. Kelemen 1730–1740, VII. Sándor 1655–1667, VIII. Sándor 1689–1691, X. Ince 1644–1655, XI. Ince 1676–1689, XII. Ince 1691–1700, XIII. Ince 1721–1724, XIV. Benedek 1740–1758 között uralkodott.

ban, Ázsiában és Amerikában létező mindenféle közösségekkel a Társaság szított, a lelkek nagy romlására és a népek nagy bámulatára. Továbbá szó esett bizonyos népek vallási szokásainak átformálásáról és átvételéről, melyeket a rend néhány helyen alkalmaz, miközben az egyetemes Egyház által törvényesen elismerteket nem gyakorolja, vagy az Apostoli szék által botrányosnak és az erkölcsök kiváló tanítására nyilvánvalóan károsnak ítélt gondolatoknak a használatáról és terjesztéséről. Végül szó esett más, valóban nagy hatású dolgokról, amelyek kiváltképpen nélkülözhetetlenek a keresztény dogmák sértetlen tisztaságának megőrzéséhez, és amelyekből a miénkben éppúgy, mint az előző korokban igen sok kár és hátrány származott, zavargásokat és nyugtalanságot okoztak az Egyház igen sok katolikus területén, és üldözésekhez vezettek Ázsia és Európa néhány államában. Végül hatalmas akadályt állított elődeink, köztük a kegyes emlékü XI. Ince pápa elé, akit a szükség arra kényszerített, hogy megtiltsa a Társaságnak a novíciusok beöltöztetését. Ugyanígy tett XIII. Ince pápa, aki kénytelen volt ugyanezzel a büntetéssel megfenygetni őket, és végül az emlékezetre méltó XIV. Benedek pápa, aki elrendelte, hogy a rendházak és kollégiumok vizitációjáról való döntés Krisztusban kedves testvérünknek, Józsefnek,³⁷ Portugália és Algarve igen hűséges királyának hatalmában legyen. Ő ezután az Apostoli Szék megnyugtatásához, a Társaság megsegítéséhez, és a keresztény közösség javához egyaránt hozzájárult, amikor közvetlen elődünktől, a jó emlékü XIII. Kelemenről³⁸ legutóbbi apostoli iratát inkább “kicsikarta” – ezt a szót elődünk, X. Gergely a fent említett lyoni egyetemes zsinaton használta –, mint “kieszközölte”, amely irattal a Jézus Társaság intézményét dicséretben részesítette és újfent elismerte.

23. Ennyi gyötrelmes veszedelem és viszontagság után mindenki a jobb jövőben bízva remélte, hogy végre valamikor felvirrad az az áhított nap, amely teljes békét és megnyugvást fog hozni. De Péter trónját kormányzó elődünkre, XIII. Kelemenre sokkal nehezebb és zavarosabb idők köszöntöttek. Ugyanis napról-napra sokasodtak az említett Társaság elleni zúgolódások és panaszok, sőt sokfelé igen veszedelmes zendülések, zavargások, viszályok és botrányok keletkeztek, amelyek a hívők lelkében felszították a pártoskodást, gyűlöletet és ellenségeskedést, miután a keresztényi szeretet kötelékét meglazították, sőt teljesen szétszakították. Olyannyira elfajult a dolog és veszélyessé vált a helyzet, hogy arra kényszerültek azok, akiknek ősi jámborságát és a Társasággal szembeni engedékenységét mint elődeiktől származó jogos örökséget mindenki dicsért, tudniillik Krisztusban kedves

³⁷ I. József portugál király 1750–1777 között uralkodott.

³⁸ XIII. Kelemen 1758–1769 között ült a pápai trónon.

testvéreink, a franciák, a spanyolok, a portugálok és mindkét Szicília királyai, hogy saját országukból, a fennhatóságuk alatt álló területekről és tartományokból a rendtagokat elbocsássák és elűzzék, mivel úgy gondolták, hogy a bajokon csak ez a radikális orvosság segít, és ez feltétlenül szükséges annak megakadályozásához, hogy a keresztény nép tagjai az Anyaszentegyház keblében egymást kölcsönösen megtámadják, gyötörjék és tönkretégyék.

24. Fent említett, Krisztusban kedves testvéreink ezután arra jutottak, hogy ez a gyógyír nem elég erős és nem alkalmas az egész keresztény világ lecsendesítésére, hacsak magát a Társaságot nem számolják fel és semmisítik meg teljesen. Ezért elődünk, az említett XIII. Kelemen elé terjesztették óhajukat és szándékukat, és a birtokukban lévő hatalommal, könyörgésekkel kevert fogadkozásokkal követelték, hogy ezzel az igen hatásos módszerrel alattvalóik örökös biztonságáról és az egyetemes egyház üdvéről bölcsen gondoskodhassanak. Ez pedig mindenki várakozása ellenére elérte a pápánál az ügy menetének megakasztását és teljesen megakadályozta véghezvitelét. Ezért hozzánk és Péter isteni megbocsátással felruházott trónusához fordultak kéréseikkel, kívánságaikkal és óhajaikkal, amelyekhez járult még több püspök, és más, méltóságban, tudományban és buzgóságban igen kitűnő férfi állásfoglalása és véleménye.
25. Hogy pedig ilyen súlyos és nagy jelentőségű ügyben a leghelyesebb döntést hozzuk, úgy véltük, hosszú időre lesz szükségünk, nemcsak azért, hogy körültekintően vizsgálódhassunk, megfelelő ideig mérlegelhessünk és megfontoltan dönthessünk, hanem hogy számtalan sóhajunkkal és szüntelen könyörgéseinkkel az Atya kivételes bölcsességétől segítséget és oltalmat kérjünk, és gondoskodtunk arról, hogy a hívők könyörgései és a kegyes cselekedetek Istennek tetszők legyenek. Meg akartuk vizsgálni egyebek között, mi az alapja annak a többek által vallott nézetnek, hogy a Jézus Társaságot, mint papi rendet a tridentini zsinat ünnepélyes módon elismerte és megerősítette. Nem tudunk róla, hogy más is történt volna az említett zsinaton, mint az, hogy bevették abba az általános határozatba, ami a többi szerzetesrendet illetően elrendelte, hogy a novíciusi idő leteltével az alkalmasnak bizonyult novíciusokat felvegyék, ellenkező esetben küldjék el őket a kolostorból. Ezért ugyanez a szent szinódus (25. ülés, 16. fejezet a szerzetesrendekről) kinyilvánította, hogy nem akar semmit sem bevezetni vagy megtiltani, azért, hogy az említett Jézus Társaság papi rendje, mint az apostoli Szentszék által elismert kegyes intézmény, az Úrnak és Egyházának tudjon szolgálni.

26. Tehát ily nagyszámú szükséges gyógmód alkalmazása után, bízva a Szentlélek jelenlétének és sugalmazásának segítségével, feladatunk sürgősségétől kényszerítve buzgón arra törekedtünk, hogy a keresztény állam békéjét és nyugalma megteremtsük, ápoljuk és erősítsük, és amennyire erőnk engedi, mindent teljesen megszüntessünk, amik akár csak a legkisebb is kárt okozhatják. Eközben értesültünk róla, hogy az említett Jézus Társaság már nem tudja előteremteni ama bőséges és gazdag nyereséget és hasznot, amelyek miatt alapították, sőt annyi elődünk által elismerve és igen sok kiváltsággal ékesítve oda jutott, hogy alig lehetséges, vagy egyenesen lehetetlen, hogy a rend megváltoztatása nélkül helyreálljon az Egyház igazi és tartós békéje. Ezek miatt az igen súlyos okok miatt, és más megfontolásoktól vezérelve, amelyeket a bölcsesség szabályai és az egyetemes Egyház megfelelő kormányzása is támogat, és amelyeket szívünk mélyére rejtve őrzünk, elődeink nyomdokait követjük, különösen híres elődünkét, a lyoni egyetemes zsinaton résztvevő X. Gergelyét, mivel most is a Társaságról van szó, úgy intézményéről, mint kiváltságairól, amelyek révén a koldulórendek közé soroltatott. Hosszas megfontolás után, biztos lelkiismerettel és az apostoli hatalom teljességének birtokában az említett Társaságot eltöröljük és megsemmisítjük: elveszük és megszüntetjük minden egyes hivatalát, tisztségét és szolgálatát, rendházait, iskoláit, kollégiumait, vendégházait, és minden, bármely tartományban, országban és fennhatóság alatt lévő ingatlanjaikat; összes törvényét, szabályzatát, szokását, határozatát, és intézkedését, még ha esküvel, apostoli elismeréssel, vagy más módon vannak is megerősítve. Hasonlóképpen akarjuk, hogy teljesen és maradéktalanul legyen eltörölve minden egyes általános, vagy különleges, jelenleg is érvényes kiváltság és kedvezmény, még ha szóról szóra van is beillesztve, még ha bármilyen formában, kiváltságot biztosító záradékkal, valamilyen büntetéssel és rendelkezéssel együtt vannak is megfogalmazva. Ezért kijelentjük, hogy az általános rendfőnököknek, a tartományfőnököknek és a vizitátoroknak, valamint az említett Társaság bármely más előjárójának minden hatalma örökre semmis és teljes egészében eltörölt legyen úgy a spirituális, mint az időleges dolgokban. Ezt a joghatóságot és hatalmat teljesen és mindenre kiterjedően átruházzuk a megyéspüspökökre a módot, az egyes eseteket és személyeket illetően, és pedig azokkal a feltételekkel, amiket alább fogunk kifejtteni. Emellett a jelenre vonatkozólag megtiltjuk, hogy valakit a mondott Társaságba befogadjanak, a fogadalmasközé vagy a novíciátusba felvegyenek. Azoknak pedig, akik már felvették az egyszerű vagy az ünnepélyes fogadalmakat, a felvétel és a megvallás semmisségének terhe mellett megtiltjuk, hogy másokat felvegyenek. Ezért el-

rendeljük és előírjuk, hogy az újoncokat azonnal, haladéktalanul és ténylegesen bocsássák el. Annak, aki az egyszerű fogadalmat letette, és egy szent rendhez sem járult, hasonlóképpen megtiltjuk hogy a nagyobb rendeket fölvegye a Társaságban már letett fogadalmak alapján és címén, vagy a tridentini zsinat határozataival ellenkező módon.

27. Minthogy arra törekedtünk, hogy az Egyház érdekeiről és a népek nyugalmaról gondoskodjunk, úgy ezen rend minden egyes tagjának is, akiket atyai módon szeretünk az Úrban, valamilyen vigasztalást és segítséget kell nyújtanunk, azért, hogy megszabadulva a bennünket gyötrő minden ellenségeskedéstől, meghasonlástól és aggodalomtól az Úr szőlőskertjét gyümölcsözőbben műveljük és a lelkek üdvéért hasznosabban munkálkodjunk. Ezért elhatározzuk és megállapítjuk, hogy az egyszerű fogadalmas rendtagok számára, akik még nincsenek felvéve a szent rendekbe, megfelelő ellátással járó feladatot, hivatalt, vagy kegyes befogadót kell találni a püspökök által meghatározott időtartamon belül. Jelen levelünk kiadásától számítva egy éven belül a Társaság rendházaiból és kollégiumaiból az egyszerű fogadalmak alól teljesen felmentve mindenkinek el kell távoznia, és azt az életmódot kell követnie, amit az Úr segítségével ki-ki hivatásához, erejéhez és tudásához a leginkább megfelelőnek ítél. Azért tudtak a Társaságból kilépni jogaik megtartásával, mert az előjárók ezt tartották a bölcs gondolkodáshoz és a körülményekhez méltónak, törvénybe idézés nélkül, tárgyalások lefolytatása nélkül, és minden törvénykezési szabályt mellőzve.
28. Mindazoknak, akik a szent rendeket már felvették, megadjuk azt a kegyet és lehetőséget, hogy a Társaság rendházait és kollégiumait elhagyva egy Szentszék által elismert szerzetesrendhez csatlakozzanak, ahol a tridentini zsinat által előírt próbaidőt kötelesek kitölteni, ha egyszerű fogadalmukat a Társaságban tették. Ha pedig hathónapnyi próbaidőben ünnepélyes fogadalmuknak megfelelnek – erről velük egyetértésben döntünk –, maradhatnak világiak mint presbiterek és világi papok, teljes és mindenre kiterjedő engedelmisségben, és azoknak a megyéspüspököknek alávetve, akiknek az egyházmegyéjében lakóhelyük van. Ezenfelül elhatároztuk, hogy azoknak, akik ily módon világiak maradnak – míg máshonnan nem gondoskodnak róluk –, utaljanak ki megfelelő ellátmányt annak a rendháznak vagy kollégiumnak a jövedelmeiből, ahol tartózkodnak, figyelembe véve az ahhoz tartozó bevételeket és kiadásokat egyaránt.
29. A szent rendeket már felvették, akik az ellátmány megszűnése vagy szűkös volta miatt keletkező méltánytalan életkörülményektől félnek, vagy mert nincs hely ott, ahol lakhelyet kerestek maguknak, vagy hajlott koruk, megrendült egészségük, vagy más, valódi és súlyos ok miatt úgy vélik, hogy a

Társaság rendházának vagy kollégiumának elhagyása egyáltalán nem kedvező nekik, maradhatnak ott. Ennek feltétele az, hogy a nevezett rendház vagy kollégium igazgatásában nem vesznek részt, csak a világi klerikusok ruháját viselik és teljesen azon hely püspökének alávetve élnek. Továbbá megtiltjuk, hogy az elhaltak helyére másokat vegyenek fel, és hogy a lyoni zsinat rendelkezéseiben meghatározott új rendházat, vagy más lakóhelyet vásároljanak. Ezenfelül a birtokukban lévő rendházakat, vagyontárgyakat és ingatlanokat eladni tartoznak, és csak egy – vagy a rendtagok számától függően több – rendházban gyülekezhetnek, úgy, hogy az üresen maradt rendházakat a szent törvényekkel megegyező módon, az alapítók kívánsága szerint kegyes használatra fordítják, hogy Isten tiszteletének növekedésére, a lelkek üdvére és a köz hasznára szolgáljon a megfelelő módon, időben és helyen. Ezalatt, mivel a Társaság nevét teljesen eltörölték és megsemmisítették, a világi klérusból jelöljenek ki egy megfontoltsággal és igaz erkölccsel bíró férfit, hogy az említett rendházakat kormányozza.

30. Kinyilvánítjuk továbbá, hogy a Társaság feloszlatása azokat a tagokat is sújtja, akik olyan tartományokból származnak, ahonnan a Társaságot már elűzték. Ezenfelül elrendeljük, hogy az említett számúzott személyek, még ha a nagyobb rendeket fel is vették, hacsak egy másik szerzetesrendbe nem lépnek át, a klerikusi és a világi papok jogállásába automatikusan térjenek vissza és legyenek a megyéspüspököknek teljesen alávetve.
31. A püspökök, ha a rátermettséget, a tanultságot és a feddhetetlen jellemet észreveszik azokban, akik a Jézus Társaság rendjéből jelen levelünk következtében a világi papok státusába kerülnek, saját döntésük alapján megadhatják nekik, vagy megtagadhatják tőlük a lehetőséget a Krisztusban hívők szent gyónásainak fogadására, vagy a nép előtt nyilvános szentbeszéd tartására, de írásbeli engedély nélkül közülük senki ne merészelje ezt a szolgálatot végezni. Azonban ezt a püspökök sohasem engedélyezik azoknak az egyházon kívülieknek, akik a korábban a Társaság tulajdonában lévő kollégiumokban vagy a rendházakban élnek. Nekik, mivel egyházon kívüliek, örökre megtiltjuk a prédikálást és a szentségek kiszolgáltatását, amit elődünk, X. Gergely az említett egyetemes zsinaton hasonlóképpen megtiltott. Ezt a dolgot a püspökök lelkiismeretére bízuk, és szeretnénk, hogy emlékezzenek arra a szigorú tanításra, amit a gondjaikra bízott juhokról Istentől kaptak, és azokra a kemény ítéletekre, amelyekkel az élők és holtak legfőbb bírója az előljárókat fenyegette meg.
32. Kívánjuk továbbá, hogy csak azoknak legyen alkalmuk és lehetőségük a tanítást folytatni, akik a Társaság intézményében az ifjúság tudományokban való kiművelésével foglalkoztak, vagy valamelyik kollégiumban vagy

iskolában tanítóként működtek, távol mindenféle vezetői poszttól, igazgatótól és kormányzástól, és akik munkájukban jó eredményeket mutatnak fel, és amíg ezektől a vitáktól távol maradnak és elhatárolódnak tantételeiktől, amelyek sokféle értelmezhetőségük és ürességük miatt súlyos ellentétek és bajok forrásai. És akik az iskolák nyugalalmát és a köznyugalmat nem őrzik meg tehetségükhöz képest, azoknak a jövőben semmikor ne engedélyezzék az ilyenfajta tanítást, vagy ha most azzal foglalkoznak, munkájukat tovább nem folytathatják.

33. Ami pedig a szent missziókat illeti, ezek közül mindazokat meg akarjuk vizsgálni, amelyekről a Társaság megszüntetése kapcsán rendelkezünk. Magunknak tartjuk fenn a döntési jogot azokat az eszközöket illetően, amelyekkel könnyebben és tartósabban lehet elérni és megszerezni mind a hitetlenek megtérítését, mind a viszályok lecsendesítését.
34. Mivel pedig ahogy az előbb elmondtuk, az említett Társaságot minden kiváltságától és szabályzatától teljesen megfosztották és azokat érvénytelenné tették, kinyilvánítjuk, hogy amikor a rendtagok a Társaság rendházait és kollégiumait elhagyják és a szabályozott papok állapotába visszalépnek, alkalmassak és megfelelőek lesznek a szent kánonok és az apostoli rendelkezések határozatai alapján bármely, plébánosi hivatallal járó vagy anélküli szolgálat, hivatalok, méltóságok és hasonló tisztségek elnyerésére. Ezek vállalását a Társaság tagjai számára a jó emlékezetű XIII. Gergely pápa tiltotta meg az 1584. év szeptember 10. napján kiadott "Satis superque" kezdetű brevéjével. Hasonlóképpen engedélyezzük, ami eddig szintén tilos volt, hogy mise celebrálásáért adományt fogadjanak el, és használhassák és élhessenek mindazokkal az előnyökkel és kedvezményekkel, amelyeket mint a Jézus Társaság szerzetespapjai mindig nélkülöztek. Emellett megszüntetünk minden egyes előjogot, melyeket az általános rendfőnök és más előljárók adományoztak nekik a pápától kapott kivételes hatalommal, azaz az eretnekek könyveinek, és az Apostoli Szék által indexre tett és elítélt egyéb könyveknek az olvasását, a böjti napok meg nem tartását, vagy azt, hogy ezeken a napokon nem böjti ételeket esznek, a kánoni órák felolvasásainak előrehozatalát vagy későbbre téételét, és más ilyenfajta dolgokat. Ezek jövőbeni alkalmazását a legszigorúbban megtiltjuk, mivel szándékunk és célunk, hogy világi papként életüket a közjognak megfelelő módon vezessék.
35. Megültjük, hogy, miután jelen levelünk kihirdetésre és felolvasásra került, ennek végrehajtását bárki felfüggeszteni merészelje, még az esetlegesen fellépő kereseteknek, fellebbezéseknek, visszautasításoknak, nyilatkozatoknak, vagy a kétségek megfontolásának látszatával, ürügyén és címén, vagy

egyéb, előre látható vagy előre nem látható ürüggyel. Ugyanis elrendeljük a Társaság teljes és azonnali megszüntetését és felosztatását, és minden tevékenységük felülbírálatát hatásuktól függően, ezenkívül mindazokat, akik jelen intézkedésünk végrehajtása elé akadályt, gátat, vagy késedelmet állítani szándékoznak, a kiközösítés azonnali alkalmazásának büntetésével sújtjuk, amely számunkra és utódainknak, a mindenkori római egyházfőknek van fenntartva.

36. Ezenfelül elrendeljük, és a szent engedelmesség kötelességét bírva előírjuk minden egyes egyházi embernek, legyenek azok világiak vagy szerzetesrendhez tartozóak, bármilyen fokozatúak, méltóságúak, legyenek bármilyen minőségben és körülmények között, különösen azoknak, akik mostanáig a Társaságba tartoztak és a tagok között tartották számon őket, hogy a római Egyházfő kifejezett engedélye nélkül nem védelmezhetik, támadhatják, írhatnak, vagy beszélhetnek a megszüntetésről, sem annak okairól és folyamatáról, úgyszintén a Társaság intézményéről, szabályzatáról, intézkedéseiről, az irányítás formájáról, vagy bármely más dologról, ami erre a tárgyra vonatkozik. Hasonlóképpen a számunkra és mindenkori utódaink számára fenntartott kiközösítés büntetésének terhe alatt megtiltjuk mindenkinek, hogy a felosztatást illetően bárkit is szóban vagy írásban, titokban vagy nyíltan befolyásolni, vagy zaklatni merjenek.
35. Buzdítunk minden keresztény uralkodót, hogy azzal a birtokukban lévő erővel, tekintéllyel és hatalommal, amit a Szent Római Egyház védelmére és oltalmazására Istentől kaptak, és azzal az engedelmességgel, odaadással és tisztelettel, amivel az Apostoli Székhez fordulnak, teljesítsék feladatukat és kötelességüket, azért, hogy ezen rendeletünket maradéktalanul végrehajtsák. Sőt ezen irat tartalmához igazodva hasonló rendelkezéseket hozzanak és hirdessenek ki, amelyek biztosítják, hogy miközben a mi akaratunkat végrehajjták, a Krisztusban hívők között ne keletkezzen semmiféle viszálykodás, ellenségeskedés, vagy meghasonlás.
36. Végezetül bátorítunk minden keresztény embert, és a Mi Urunk, Jézus Krisztus szívére kérjük, hogy emlékezzenek: mindenkinek egy isteni Mestere van az égben, ő minden dolog oltalmazója, aki nagy áron váltott meg minket, és általa születik mindenki újjá a keresztelővízben. Isten gyermekeinek és Krisztus örököseinek tett meg minket, ugyanannak a katolikus tannak és isteni ígének az eledelével táplált bennünket, hogy végül Krisztusban mind egy test legyünk, egymás felebarátaiként. Ezért szükséges, hogy mindenki a közös szeretet kötelékével összekötve a másikkal békében éljen, és azon kívül, hogy kölcsönösen szeretik egymást, – mert aki szeret, az a legfontosabb parancsot teljesíti –, senkinek se legyen szabad nagy

gyűlölettől vezérelve ellenségeskedéseket, vetélkedéseket, viszálykodásokat, csalárdságokat, és más ilyesfajta dolgokat elkövetni. Ezeket az emberi nem ősi ellensége gondolta ki, találta ki és keltette életre Isten egyházának felforgatása és a hívek örök boldogságának megakadályozására az iskolák, a vélekedések, vagy a keresztyén tökéletesség csalóka címén és látszatával. Végül törekedjen mindenki minden erejével megszerezni az igazi és valódi bölcsességet, amiről Szent Jakab írt (Jak. 3. 13–18.): „Van köztetek bölcs és értelmes ember? Azt a helyes életmódból fakadó, szelíd bölcsességben végbevitt cselekedetei bizonyítsák. Ellenben ha keserű irigység és önzés van szívetekben, ne dicsekedjete, és ne hazudjatok az igazsággal ellentétben. Ez a bölcsesség ugyanis nem felülről származik, hanem földi, érzéki, sátáni. Mert ahol irigység és önzés honol, ott zűrzavar van és mindenféle hitványság. A felülről származó bölcsesség először is tiszta, aztán békeszerető, méltányos, engedelkeny, irgalom tölti el, és gazdag termést hoz, nem részrehajló, nem képmutató. Az igazság gyümölcset békében vetik el azok számára, akik békét teremtenek.”³⁹

37. Jelen levelünkkel nem értenek egyet az előljárók és más tagjai az említett Társaságnak, és a többiek, akiknek közük van az előbbiekhöz, vagy úgy tűnik, hogy közük van hozzá. Ezek nem fognak rá hallgatni és nem engedelmeskednek neki sohasem a titkolózás, az alatomosság, a semmibebevétel vagy az erélytelenség bűnéből eredően, vagy a mi szándékunk semmibevétele miatt, vagy valami más hatalmas és nem megszüntethető hiányosság miatt. Vagy azért, mert az előbb elmondottak alapján szokásaikat és egyéb dolgaikat tilos megőrizniük, vagy valami más ok miatt, ami a jogból, vagy a szokásból következik és a joggyűjtemény részét képezi. Vagy borzasztóan nagy és hatalmas visszaélés okán, vagy más egyéb látszattal, alkalomból, vagy okból, ami lehet jogos, indokolt és kiváltságokkal alátámasztott, vagy akár olyan, amit az elmondottak érvényesítéséért ki kell vizsgálni. Ezeket fel kell jegyezni, meg kell támadni, meg kell gyengíteni, újra kell tárgyalni, törvény elé idézni, vagy a jog határai közé visszaszorítani, vagy ezekkel ellentétben a teljes visszaállítás számára nyíltan, a jogi úthoz és keretekhez visszatérve, vagy a jogrend, a cselekvés, a tekintély, és az igazságosság eszközeivel gyógymódot találni, amely engedélyezése vagy kieszközlése esetén hasznos lenne a törvénykezés keretein belül és kívül. Azonban ennek a rendeletnek örök időkre szólónak, tartósnak és érvényesnek kell maradnia, teljeseen és csorbítatlanul végre kell hajtani, és sértetlenül be

³⁹ A Szent István Társulat Bibliafordításából (Budapest, 1982).

kell tartania mindenkinek, akire vonatkozik, vagy a jövőben vonatkozni fog.

38. Tehát az előbb említett dologban a kinevezett bírák, az apostoli székhely peres ügyeivel megbízott auditorok, és még a de latere kiküldött bíborosok is, az apostoli Szék nunciussai, és mások, akik egyéb tisztségeket vagy hivatalokat töltenek be, azokban az ügyekben és beadványokban, amelyeket hozzájuk benyújtanak, a döntéshozatalt és a bírászkodást illető képességükkel és hatalmukkal kötelesek ítélni és dönteni, és ha bármilyen más hatóság által tudatosan vagy önkéntelenül vállalt eredménytelenséget és a hiábavalóságot tapasztalnak, azzal le kell számolniuk.
39. Mivel nemellenkezik az apostoli rendelkezésekkel és intézkedésekkel, még az egyetemes zsinatokon kiadottakkal sem, a jogi kérdésekben a mi szabályozásunkat kell figyelembe venni. Még kevésbé ellenkezik az említett Társaságnak és házáinak, kollégiumainak és egyházainak esküvel, apostoli megerősítéssel, vagy más módon érvényesített rendelkezéseivel, szokásaival, és az ajándékozott kiváltságokkal, a Társasággal kapcsolatos apostoli rendeletekkel, előjáróinak, tagjainak és a hozzátartozó személyeknek adott bármilyen formájú irataival, a megszüntető iratok megszüntetéseiével, és egyéb rendeletekkel, amelyeket akár hasonló módszerrel, akár tanácskozás útján, vagy egyéb módon engedélyeztek, megerősítettek és felújítottak. Mindezek, és megszüntetésük különleges menete külön-külön és szóról szóra le vannak írva, hogy ne az általános záradékban, vagy más kifejezési módon essen szó róla, és ne máshonnan vett egyéb formulát alkalmazzunk. Mindezeket a rendelkezésben leírt módon kell végrehajtani, szóról szóra követve a leírtakat, teljesen és megfelelő módon kell alkalmazni a fennálló helyzetben, és miután alkalmazták, az egyébként érvényben maradókat, valamint a rendelkezéssel ellenkezőket a fentebbiek végrehajtása érdekében egyenként és kifejezetten megszüntetjük.
40. Kívánjuk továbbá, hogy jelen rendelkezés sokszorosított példányai ugyanúgy hitelesnek számítsanak, miután egy közjegyző aláírta, és egy egyházi rendhez tartozó személy pecsétjével megerősítette, mint jelen levelünk, ha bemutatják. Kelt Rómában, a nagyobbik Szűz Mária templomban, a halászcsermelyével megerősítve 1773. július 21-én, pápaságunk ötödik évében.

Summary

The dissolution of the Society of Jesus (1759–1773)

This publication consists of the Hungarian translation of the two documents related to the dissolution of the Society of Jesus and the exile of its members and of a short essay on the progress of the dissolution with stress on the events in Portugal and its colonies.

The introductory part aims at inserting of these two documents into their historical context. The starting point of the progress was the signing of the Treaty of Madrid in 1750 and the following war of the guaraní indians in the Spanish and Portuguese colonies in South America, consequently the Jesuits were accused of inciting rebellion and putting up resistance against the legitimate authorities. These charges were spread throughout the European continent by the marquis of Pombal, who was the first to take measures against the Society. As minister of Portugal in 1759 dissolved the order and expelled its members from his country. The Jesuits working in Portuguese territories were collected at their houses and were transported to the Pontifical State, while those of foreign origin were imprisoned in Portugal. In France Father Lavalette's financial transactions and the following scandal led to the dissolution. The Parliament of Paris stated the collective responsibility of the order and in 1762 suspended their activity in the whole country. In Spain in 1766 a rebellion broke out against the strict laws of the state and the Jesuits were named as the instigators of it. In 1767 in a few days the Jesuits were deported by the help of a well-organized military action. As from 1767 the ambassadors of the French, Spanish and Neapolitan Courts insisted on the complete dissolution of the order from the Pope, however the *Dominus ac Redemptor Noster* brief was only signed by Pope Clement XIV only on 21st of July 1773.

One of the two documents was written by a Czech Jesuit, Carolus Pizikril deported from Goa to Portugal in 1759. The autor was imprisoned because of his foreign origin with several other Jesuits in the prison of the São Julião da Barra fortress. The original copy of this letter written in Latin is located in the Archives of the ELTE (Eötvös Loránd University, Budapest) University Library. This writing dated back to 1767 inform us about the circumstances in the above-mentioned prison and about the last years and death of the Fathers Wolff Franz, Silesian and Dávid Fáy, Hungarian. This document has been unknown so far in the historical literature.

The Hungarian translation of the *Dominus ac Redemptor Noster* brief is divided in two main parts. In the first part the document enumerates the already dissolved monastic orders, whereas in the second part recites the causes that led to the dissolution of the Society of Jesus and the regulations related to the future situation of the members and the properties of the Society. Consequently the novices were dismissed and those Jesuits, who had made all their solemn professions, were subordinated to the bishops of the various dioceses together with all the movable goods and immovable properties of the Order.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősege végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 27/2006.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelct-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződés. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jórárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utányomása + színes melléklet) (*elfogyott*)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketervezet, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség. [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés. [Gulyás László, Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök. [Buczkó Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz. [Kovács Melinda, Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején. [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808). [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából. [Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina]
68. Hydatius: Chronica (379–469). [Széll Gábor]
69. Magyar források a finn–szovjet téli háborúhoz. 1939. nov. 30.–1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948 február–1949 november). [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkémskedés dokumentumok tükrében. [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954. [Ifj. Prohászka Géza]
73. Konrad Adenauer kancellár beszéde az első nyugatnémet kormány programjának vitájában (1949). [Mucsai András]
74. A késő Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381 és 1382-ből származó oklevelek alapján. [Juhász Ágnes]
75. Németország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1892–1904 között. (A Tilley-memorandum, 1905). [Rostás Róbert]
76. A Jézus Társaság feloszlata (1759–1773). [Babarczy Dóra]